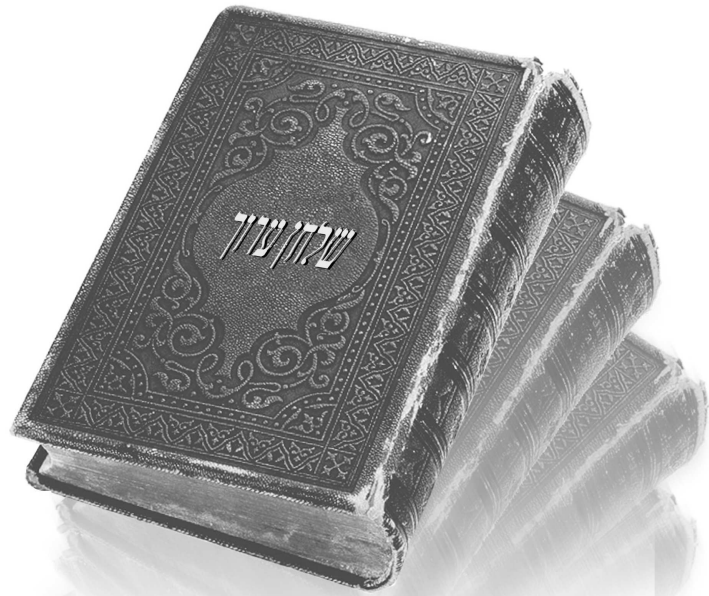

קנין הלכה

2

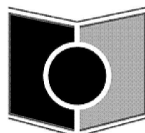
מראי מקומות

מס' 2

חודש כסלו תשע"ח

יו"ד הלכות רבית

סימן קס סעיפים יז-כג, וסימן קסא סעיפים א-ט

Dirshu
דרשו ד' ועוזו
קרן עולמית לחינוך
ועידוד לימוד התורה

קנין הלכה

קנין הלכה

מראי מקומות

סעיף יז

מקור הדין הוא בגמרא דף עה. ונחלקו הראשונים אם דין זה נאמר אף בקצין מתחילה:

- א. המ"מ [פ"ד ה"ט] והג"א [סי' ב] התירו גם בקצין מתחילה, וכתב הררכי משה דכן משמע מרהיטת הגמרא שאמרה "הלויני ק' פלפלין בקב' ואריד", וכן משמע מסתימת דברי תוס' והרא"ש, והיינו דבתלמודי חכמים מפרשינן שגם מה שקצין להוסיף הוא בתורת מתנה בעלמא ולא משום ההלואה.
- ב. הרמב"ם [פ"ד ה"ט] כתב דין זה באופן שלא התנו כלל אלא שבזמן הפירעון הוסיף לו על הקרן, ובתלמודי חכמים אמרינן דהוי בתורת מתנה בעלמא.¹
- ג. הרמב"ן כתב דמיירי שלא קצין לו מתחילה אלא דרך ויתור בלא הקפדה. ומשמע שהזכיר בזמן ההלואה שעתיד לפרוע לו יותר, אך לא בצורה של קציצה אלא באופן הניכר שהוא שלא בהקפדה. ועיין במ"מ שציטט לשון הרמב"ן "הלויני ק' ואפשר שאפרע לך קב".

להלכה: השו"ע העתיק את לשון הרמב"ם, והרמ"א הביא דיש מתירים אפילו בהתנו מתחילה.

וכתבו הראשונים הנבלות נוספות בהיתר זה של תלמידי חכמים:

- א. תוס' והרא"ש [סי' עז] כתבו שלא הותר אלא בדבר מועט, שידוע שהיה נותן לו גם בלי ההלואה. והרמב"ן לכוד מדברי הגמרא שאין להתיר אלא עד חומש, וכן העתיק השו"ע. ובקונטרס הסמ"ע בארוכה [סי' ל] הוסיף דגם מה שהותר עד חומש אינו אלא כאשר ההלואה עצמה מועטת, כגון ק' פלפלין שבגמרא, אבל בהלואה מרובה אין להתיר אפילו עד חומש.
- ב. עוד כתבו הרמב"ן והסמ"ע שלא התירו בגמ' אלא בצרכי סעודה, שבזה ניכר טפי שנותן לו בתורת מתנה. ותוס' והרא"ש והרמב"ם לא כתבו תנאי זה ומשמע שמתירין אף בהלואת מעות. והשו"ע הביא את לשון הרמב"ן דדוקא בדבר מאכל מותר.
- ג. וכתבו הרמב"ן והסמ"ע שלא הותר דין זה אלא כששניהם תלמידי חכמים גם המלוה וגם הלוה. וכתב סה"ת דהיינו בת"ח גדולים בחכמה וביראת שמים, והשטמ"ק [פרק איזהו נשך] הביא בשם הר"י מיג"ש שלא הותר דין זה אלא ליחידים הכשרים.

סעיף יח

מקור הדין שמותר להלוות מעות של יתומים ברבית דרבנן הוא בגמרא דף ע, אמר רבה בר ר"ה וכו' מעות של יתומים מותר להלוותן קרוב לשכר ורחוק להפסד, דכיון שהלואה באופן זה [שאין הלוה מתחייב ליתן רבית קצובה, בין ירויה ובין לא ירויה, אלא יתן ליתומים רק ממה שירויח] אין בה איסור תורה רק איסור דרבנן, לא גזרו חכמים במעות של יתומים.

האם בל רבית דרבנן הותרה ביתומים

דעת רוב הראשונים [הגאונים, מובאים בר"ן ובג"י, הרמב"ם פ"ד הי"ד, הרא"ש, הרשב"א בחידושו] שכל אבק רבית הותר ביתומים.

ביאורים והערות

1. וכתב המ"מ שהרמב"ם דייק זאת ממה שנקטו בגמ' דת"ח מותרין ללוות ברבית ולא נקטו לשון להלוות ברבית.

קנין הלכה

מראי מקומות

הרימב"א כתב שלא התירו אלא באופן הנ"ל הנוכר בנמרא, שקרוב לשכר ורחוק להפסד.²
להלכה: כתב הבי"ה להקל, כרוב הראשונים שכל רבית דרבנן הותרה.

רבית מאוחרת במעות של יתומים

כתב המל"מ [פ"ד הי"ד ד"ה כתב הרשב"א] דאין להתיר רבית מאוחרת במעות של יתומים, ואף שבעלמא רבית מאוחרת קילא טפי מאבק רבית, מ"מ אין להתירה במעות של יתומים, דכל הקולא במעות של יתומים היא משום שחכמים רצו להרויח ליתומים, וזה שייך רק ברבית הידועה מראש, אבל רבית מאוחרת כל הקולא שלה היא רק משום שלא קצצו ואינה ידועה מראש והלוה נתנה מרצונו, א"כ אין זה בכלל ההיתר. וכתב המל"מ שיש לדייק חידוש זה מלשון מהר"י בן לב [ח"א סי' נד]. דברי המל"מ הובאו בשו"ת רע"א [סי' נג ד"ה אך עכ"פ], ובחוות דעת [חידושים ס"ק יט]. אמנם כמה גדולי אחרונים נקטו להקל גם ברבית מאוחרת, כן הוא בשו"ת מהרי"ט [ח"ב סי' מה], ובספר כנה"ג [בהגהת הטור ס"ק נב] וכן דעת הבית מאיר, הובאו דבריו בשו"ת רע"א [סי' נד].³

בדברי הרמ"א שיש מחמירים שלא להלוות אלא בבית דין

המקור לחומרא זו הוא רש"י והמרדכי, ולמדו זאת ממה שאמרו בנמרא [דף ע]. בסוף הסוגיא דנותנין את ההלוואה של מעות היתומים בבית דין, וכתב רש"י שבי"ד הפקיעו ממונו של הלוה אצל היתומים. וכתבו הפוסקים שלפי שיטה זו אין להקל אלא בבי"ד חשוב דאליהם לאפקועי ממונא. אמנם שאר ראשונים ביארו את הגמרא באופן אחר, הרא"ש כתב דנותנין את ההלוואה בבי"ד כדי שהלוה ירתע מלכפור, והרשב"א כתב שהטעם הוא כדי שבי"ד יראו שאכן הלוואה זו היא טובת היתומים. וכתב המל"מ [פ"ד הי"ד ד"ה אך] בשם תשובת פני משה דלא קיי"ל כרש"י, ואף לענין טענת קים לי לא יוכל הלוה לומר קים לי כרש"י כיון שזו סברא דחוויה.

מעות של יתומים גדולים מגיל יג שנה

ומה שכתב הרמ"א שאף אם היתום הוא בן יג שנה הקלו חכמים להלוות מעותיו ברבית דרבנן, כל זמן שלא בא לכלל דעת להתעסק במעותיו כשאר אנשים, מקורו בתרומת הדשן המובא בב"י. ועיין בביאור הגר"א [ס"ק מו] שהביא שבתשובת מהרי"ל מבואר שלא הקלו אלא בקטנים ולא בגדולים מגיל יג, ומשמע קצת שהגר"א סובר כן להלכה.

מעות של חרש ושומה

בהגהת רע"א הביא את דברי הגידולי תרומה שכתב דגם מעות של שומה מלוין ברבית דרבנן, והמל"מ הוסיף דה"ה בחרש, והטעם דכל שמעמידים לו אפוטרופוס דינו כקטן לענין זה.

ביאורים והערות

2. ובתשובת הרשב"א המובאת בב"י הסתפק בזה, שמא לא התירו אלא באופן שקרוב לשכר ורחוק להפסד שאינו נראה כ"כ כרבית כיון שמעות היתומים כפקדון ביד המתעסק ואינם מקבלים ריוח אלא מיניה וביה, מרווחי המעות, ולא מכיסו של הלווה.
3. ומסתבר שאף להחמירים ברבית מאוחרת מ"מ יש להקל ברבית מוקדמת, והיינו שאם יתנו ליתומים איזו מתנה כדי לפייסם להלוות ה"ז מותר, שהרי כבר נתרבה ממון היתומים והקלו בזה חכמים כדי להרויח להם.

קנין הלכה

מראי מקומות

אדם שהלוח ברבית דרבנן ומת

עיינ בהגהת רע"א שהביא שנחלקו האחרונים כמי שעבר והלוח באבק רבית ומת, דעת מהר"א מונסין והמל"מ [פ"ד הי"ד ד"ה ויש להסתפק בנכסי] שאסור ליתומים לגבות את הרבית, גם את זו שנתרבתה אחר מיתת אביהם, ודעת מהריק"ש [ערך לחם סי' קסא סוף ס"ג] שרשאיין לגבות מה שעלה אחר מיתת אביהם.

מעות של עניים ושאר דברי מצוה

כתב הרא"ש בתשובה [כלל יג] דכשם שהתירו חכמים איסור רבית דרבנן במעות של יתומים כן התירו בכל עסק מצוה, ולכן מותרים גבאי הצדקה להלוות את הכסף שבידם ברבית דרבנן, וכן הדין במעות שהוקדשו לצורך תלמוד תורה או לבית הכנסת, וכן פסקו להלכה הטור והשו"ע.4

וכתב המל"מ שהיתר זה הוא רק אחרי שהמעות באו לידי גבאי הצדקה, אבל כל זמן שהמעות ביד האדם שהקדישן לצדקה אין להקל בזה, וה"ז כמו אדם שילוח מעותיו ברבית דרבנן ע"מ שיתנו את המעות לצדקה שיש בזה איסור, והטעם משום שמעות אלו הן עדיין שלו, אלא שמדין נדר הוא מחוייב ליתן לצדקה.5

המנהג בדין זה של הלואות מעות יתומים ברבית דרבנן

לענין עיקר המנהג בדין זה של הלואות מעות יתומים ברבית דרבנן שכתבו הכ"י והרמ"א שנוהגין להקל, כתב הש"ך [ס"ק כו] שבכל המקומות שהיה לא ראה שנהגו כן, אלא מלוין את המעות על דרך היתר כמו שאר מעות. אמנם מהאחרונים שאחרי הש"ך נראה שנקטמו היתר זה של רבית דרבנן כהיתר פשוט למעשה.

בדברי הרמ"א שהיתום נאמן בלא שבועה

עיינ ט"ז [ס"ק טז] החולק על הרמ"א וסובר שהלוח יכול להשביע את היתום שלא נטל ממנו רבית. [ואף שהלבוש ביאר את

ביאורים והערות

4. עיינ ב"י שהביא מהרשב"א [תשובה סי' תרסט] סברא אחרת בנידון מעות של עניים או תלמוד תורה, דלמעות אלו אין בעלים ידועים, והתורה לא אסרה אלא ברבית הבאה מלוה למלוה, שהמלוה הוא אדם מסויים וידוע, ולא במעות כאלו שאין להן בעלים מסויים, שאין עני שיכול לתבוע חלקו מיד, אלא הם מחלקים כרצונם לזה הרבה ולזה מעט או לא כלום, ולכן מן הדין מותר לגזברים להלוות מעות אלו אף ברבית קצוזה, והובאה דעת הרשב"א גם בריב"ש [סי' תסה]. ובספר התרומות [שער מו ח"ד סי' ו] הביא סברא זו והטעים אותה שאין כאן בעלים ידועים שהרי יזכו בהן אף הנולדים, והיינו דאף מי שנולד אחרי שאדם זה הקדיש מעותיו לעניים ומסרן לגזברים, יכולים הגזברים לחלק לו מהמעות אם הוא עני, וזה מוכיח שאין כאן בעלות רגילה. אמנם לענין מעשה סיים הרשב"א וז"ל ולהלכה אני אומר דין זה ולא למעשה, עכ"ל.

ובספר התרומות [שם] וכן הרא"ש [כלל יג] לא קיבלו כלל סברא זו, וסוברים שיש איסור גמור להלוות מעות כאלו ברבית, ולכן לא הובאה סברא זו כלל בטור ובשו"ע.

5. וכתב המחנה אפרים [סי' ז] הטעם דכיון דכ"ז שהמעות ברשות המקדיש אי בעי מיתשיל על נדרו לכן חשיבי המעות כשלו, וכעין הא דמצניו בגמ' [פסחים דף מו]. שאדם שהפריש חלה והעיסה החמיצה עובר בכל יראה ובל ימצא משום שאי בעי מיתשיל על הפרשתו, ולכן חשיבא החלה כעומדת ברשותו. [משא"כ כשבאו המעות ליד הגזבר תו אין המקדיש יכול להישאל על נדרו].

והנה המחנה אפרים [דיני צדקה סי' ב] הביא את דעות הראשונים אי אמרינן בצדקה דאמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט, אמנם עיי"ש במחנ"א [דיני צדקה סי' י] שהביא מתשובת הרדב"ז דמשמע שגם הסוברים שאמרינן בצדקה דין אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט היינו דוקא כשנדר את הצדקה לעני מסויים, דאמרינן שזכה בהן אותו עני [ומ"מ כל זמן שהמעות ביד הנודר בידו להישאל עליהן], אך בנודר תם לעניים לא זכו העניים, ומשמע שהמחנ"א הסכים לסברא זו.

קנין הלכה

מראי מקומות

הדברים מצד אומדנא דאחזוקי אינשי ברשיעי לא מחזקינן, וס"ל המחמת אומדנא זו אין מקבלין את טענת הלוח ששילם רבית, מ"מ הט"ז חולק על אומדנא זו, ומביא ראיה מהרמ"א [סי' קסט סכ"ה] שכתב שאם הוציא שטר על הלוח והלוח טוען שהחוב הוא רבית והמלוה טוען שהיה בהיתר, צריך המלוה להשבע, כשאר לוח הטוען למלוה אישתבע לי דלא פרעתוך.⁶ והש"ך [סי' ל'] חולק על הרמ"א לאידך גיסא, שברמ"א משמע שרק ליתום יש עדיפות להוציא בלי שבועה, והש"ך סובר שגם שאר בני אדם שיש בידם שטר מוציאים בלי שבועה, וצ"ע לדברי השו"ע [חו"מ סי' פב ס"י] דפסק שם כדעת הסוברים שרק בטענת אישתבע לי דלא פרעתוך יכול הלוח להשביע את המלוה שיש בידו שטר, שאין הוא מבטל בטענה זו את השטר מעיקרו רק טוען שפרע, אבל בכל טענה המבטלת את עיקר השטר לא תיקנו חכמים שבועה זו.

ללוות ברבית דרבנן לצורך מצוה

בסעיף זה נתבאר שחכמים התירו להלוות כספי יתומים ושאר כספי צדקה ומצוה ברבית דרבנן כדי להרויח להם, ולענין אי שרי ללוות ברבית דרבנן לצורך מצוה מצאנו מחלוקת באחרונים, דהנה בירושלמי [פ"ב מו"ק] איתא לוויין ברבית לחבורת מצוה ולקידוש החודש, ועפ"ז פסק בשבלי הלקט דלוויין ברבית לצורך סעודת שבת או סעודת מצוה. ונחלקו האחרונים בביאור דין זה:

א. החכמת אדם [כלל קל ס"ט] הביא בשם הבאר יעקב שנאמר כאן היתר בהלכות רבית, דלצורך מצוה לא גזרו רבית דרבנן, וכן מתבאר מהט"ז [סי' קסט ס"ק כב], וכן כתב הגר"ז [או"ח סי' רמב] וכן משמע מהגר"א בסימן זה [סי' קמג].

ב. התוספת שבת, הפמ"ג, הנתיבות חיים והמאמר מרדכי [או"ח סי' רמב] כתבו שאין כאן היתר בדיני רבית, אלא מיירי שלוח בהיתר כגון מנכרי או באחת מדרכי ההיתר, אלא הירושלמי מחדש שלצורך המצוה צריך אף ללוות ברבית [המותרת], וכך הביא החכמת אדם [שם] בשם הגר"א, וכך כתב גם המשנה ברורה [סי' רמב ס"ק ב].

סעיף יט

מקור הדין הוא במרדכי סי' שלב בשם מהר"ם מרוטנבורג, וטעמו דאף שמצד התנאי שהתנה האפוטרופוס שיתן הלוח רבית קצוצה אין הלוח חייב לשלם שהרי רבית הוא, מ"מ בית הדין הן אביהן של יתומים והם מתנים על כספי היתומים הניתנים בהלוואה שתהא זו הלוואה לטובת היתומים, בקרוב לשכר ורחוק להפסד.

ולהלן [סעיף כ] מבואר שאם הלוח לא הרויח במעות שלוה, ופרע ליתומים את הקרן ואת הרבית שהתנה עמו האפוטרופוס, הרי זו רבית קצוצה [ולכן דנו הפוסקים אם מוציאים מהיתומים את מעות הרבית שקבלו עיי"ש]. ולמד מזה רע"א [שו"ת סי' נד] דלא אמרינן שהתנאי שהתנה האפוטרופוס הוי כמאן דליתיה [דנימא דלתקוני נשלח ולא לעוותי ולהלוות באיסור], דאם התנאי הזה כמאן דליתיה א"כ המעות ששילם הלוח אינן בגדר רבית קצוצה, אלא הוי רק כרבית מאוחרת, ופשיטא שאין מוציאים אותן מהיתומים, אלא מוכרח שהתנאי של האפוטרופוס קיים, והרי זו הלוואה ברבית קצוצה, אלא שהלוואה זו אינה טובת היתומים, שהרי אסור לגבות עבורם את הרבית, ולכן בי"ד מעמידים את עצמם כאפוטרופוס נוסף ומתנים בקרוב לשכר ורחוק להפסד, פירוש שאם ירויח הלוח במעות של ההלוואה יתן מהרווחים ליתומים.⁷

אך אם הלוח לא ירויח אין הוא חייב מחמת תנאי בית דין ליתן ליתומים מעות, שהרי לא הרויח, ורק התנאי של האפוטרופוס קיים בו, ותנאי זה הוא רבית קצוצה, ואסור לקיימו, ובוה איירי סעיף כ.

ביאורים והערות

6. ועיי"ש בש"ך [סי' קסט ס"ק פא] שתמה על עיקר פסקו של הרמ"א [הנ"ל], דבב"י הביא בשם המרדכי איפכא, שא"צ להשבע בכה"ג. [ובד"מ שם ס"ק יג הובא הטעם משום שיש לטענת המלוה סיוע מחמת אומדנא דלא שביק היתירא ואכיל איסורא, ובשם הסמ"ג הביא שאין הלוח נאמן לטעון שהיתה זו הלוואה ברבית אף במיגו, דאין אדם משים עצמו רשע].

קנין הלכה

מראי מקומות

הסכום שירוויח הלוח כדי שיהא רשאי ליתן את הסכום של הרבית שנקצצה עמו

זה לשון המדרכי בשם המהר"ם: אי מטי ליה רווחא ללוח יהיב ליה כמו שהתנה, רביע לכל זקוק לשנה, דכיון שהרויח כ"כ או יותר איבעי ליה לקיומי תנאיה וכו', והוה ליה כאילו אתנו ב"ד בהדיא קרוב לשכר ורחוק להפסד, עכ"ל. ונחלקו הפוסקים בדיון זה:

- א. הב"י והלבוש כתבו דכיון שאנו דנים הלואה זו כאילו התנו בה קרוב לשכר ורחוק להפסד, שאם יהיו רווחים יחלקו בהם הלוח והיתומים [והיינו פלגא באגר, ואם יהיו הפסדים יפסיד הלוח הכל, וזה ביאור התנאי "רחוק להפסד" א"כ אין הלוח חייב ליתן ליתומים ריוח של רביע לזקוק אלא אם הרויח שתי רביעיות, וזה ביאור לשון השו"ע "אם הלוח נטל לחלקו כ"כ ריוח כמו שהתנה ליתן להם", והובאו דבריהם בש"ך [ס"ק לא].
- ב. אמנם הש"ך הביא את תשובת מהר"א ששון [סוס"י קסב] שכתב שבלשון המדרכי מדויק שאפילו לא הרויח הלוח אלא רביע צריך ליתנו ליתומים, וכתב הש"ך דכן נראה בתשובת מהרי"ל [סי' לז], ומשמע דכן נוטה גם דעת הש"ך. אמנם שיטה זו צריכה ביאור דלמה יקבלו היתומים יותר מחצי הריוח, והרי לא התנו ב"ד אלא פלגא באגר. וכתב החוות דעת [ס"ק יד] דהא דאמרינן דבי"ד אביהן של היתומים אין הכוונה בזה שהם עושים תנאי חדש לגמרי, שאינו דומה כלל לתנאי שהתנה האפוטרופוס, אלא הם עושים תנאי שיהא קרוב ככל האפשר לתנאי של האפוטרופוס, ובלבד שיהא בדרך היתר, והיינו דכשם שרשאים להתנות פלגא באגר כן רשאים להתנות שהלוח יתן סכום קצוב לשנה ובוה קונה הוא את הספק. והיינו שאם ירויח הרבה לא יצטרך ליתן יותר מרביע לשנה, אך מאידך גיסא, אם לא ירויח הרבה רק רביע יתן את הכל ליתומים [אך אם לא ירויח רביע לא יצטרך לתת אלא מה שהרויח ואם לא ירויח כלום לא יתן כלום, והיינו שאינו נותן רווחים מביטו, ולכן אין זו רבית קצוצה אלא אבק רבית והתירו חז"ל בשל יתומים].

בשהלוח הרויח הרבה

הפוסקים נחלקו במקרה שהלוח הרויח הרבה יותר מהסכום שקצבו ביניהם:

- א. דעת הלבוש [הובא בט"ז ס"ק יז] שאין הוא צריך ליתן מחצית הריוח אם הוא עולה על מה שקצבו ביניהם, שהרי האפוטרופוס קצב רק רביע לשנה ואין ב"ד מתנים לחייבו מה שלא נתחייב לאפוטרופוס.⁸
- ב. הט"ז חולק דכיון שתנאו של האפוטרופוס בטל ובי"ד מתנים תנאי חדש, צריך ליתן להם מחצית הריוח אף אם הוא יותר מרביע לשנה.

ביאורים והערות

7. ולכאורה צ"ע דאיך אפשר שיהיו שני התנאים של האפוטרופוס ושל בית הדין קיימים, דהא כתבו הרמב"ן והרשב"א [בדף ע.]. דהגדר של הלואה בקרוב לשכר ורחוק להפסד הוא שהמעות הן בגדר פקדון, אלא שהלוח קיבל עליו אחריות, ומ"מ הרווחים ניתנים מיניה וביה מרווחי הפקדון עצמו, ואילו האפוטרופוס נתן את המעות בהלואה גמורה, ואיך יתכן לומר ששני התנאים קיימים והרי אלו הן שני הסכמים סותרים זה לזה.

וצ"ל שהמהר"ם סובר שגדר ההיתר בקרוב לשכר ורחוק להפסד אינו משום שהמעות פקדון, אלא דאף שהמעות הלואה מ"מ אין איסור רבית מהתורה כשעשו תנאי שלא יתן רבית אלא אם ירויח מהמעות, דהרי זו רבית מסופקת ולא רבית קצוצה, ומעתה אין כאן שני ענינים סותרים, דהמעות ניתנות בהלואה, אלא שהאפוטרופוס התנה שהלוח יתן רבית בכל מקרה, וזה אסור מהתורה, ובי"ד התנו שהלוח יתן רק אם ירויח, ואין בזה איסור תורה, והתירו זאת חז"ל במעות של יתומים.

8. גם לפי החו"ד [ס"ק יז] שהובא לעיל לא יתן הלוח יותר ממה שהתנו ביניהם, אך לא מטעמו של הלבוש [שאינו ב"ד מתנים לחייבו מה שלא נתחייב] אלא משום שהלוח קנה את זכות הספק, שלא יתן יותר מרביע לשנה [ותמורת זה נתחייב ליתן רביע לשנה אף אם לא הרויח אלא רביע].

קנין הלכה

מראי מקומות

שכר טירחא

כתב הט"ז [ס"ק יז] דכאשר לב ב"ד מתנה שיהא קרוב לשכר, נוסף בזה גם תנאי שיקבל הלוח שכר טירחא. ורע"א והחוות דעת חלקו על הט"ז, דכיון שהחויב ליתן בעסקא שכר טירחא למתעסק אינו אלא מדרבנן, במעות של יתומים דשרינן אבק רבית שרינן גם בלי תשלום שכר טירחא.

אפוטרופוס שהלוח מעות היתומים בלי רבית

כתב הכ"י [ח"מ סי' רצ] שגם במקרה שהאפוטרופוס הלוח את מעות היתומים בלי רבית כלל אמרינן שלב ב"ד מתנה לעשותו כקרוב לשכר ורחוק להפסד, ויתן הלוח מחצית הרווחים. והמ"מ [פ"ד הי"ד] הביא שמהריב"ל חולק על הכ"י וסובר דכיון שהלוח לא נחית לכלל אדעתא ליתן תוספת, אין ב"ד יכולים לחייבו כמה שלא חייב את עצמו. וכך הביא גם רע"א בשם המהרש"ך.

סעיף ב

הראשונים נחלקו באפוטרופוס שהלוח מעות היתומים ברבית קצוצה, והלוח נתן את הרבית באיסור, אם מוציאים מהיתומים את מעות הרבית כשאר רבית קצוצה היוצאה בדיינים:

א. הרשב"א [שו"ת ח"ב סי' קיח] כתב דאין היתומים חייבים להשיב את הרבית, והובאו דבריו בב"י ובשו"ע [סעיף זה].

ב. בספר התרומות [שער מו ח"ד ס"ו] כתוב דמוציאין את הממון מן היתומים, וכן כתב המרדכי [סי' שלב בשם מהר"ם מרוטנבורג].

השו"ע הביא רק את דעת הרשב"א, וגם הרמ"א לא הביא דעה אחרת, ואילו הש"ך [ס"ק לב] והגר"א [ס"ק מט] הביאו את דברי סה"ת ומהר"ם, ומשמע קצת בגר"א שנטה לפסוק כמותם.

מעמם של הרשב"א לפטור היתומים מהשבת הרבית

א [הרשב"א ח"ב סי' קיח] כתב דכיון שלא היתומים עצמם הלוחו ברבית אלא האפוטרופוס, לכן מסתבר שאין לחייב את היתומים במ"ע דוחי אחיך עמך שממנה נלמד החובה להשיב את הרבית, וכעין הא דמצינו שאם אדם גבה רבית קצוצה ומת אין יורשיו חייבים להשיב את הרבית, כיון שלא הם הלוחו את המעות. ודימה זאת הרשב"א למה שמצינו בדיני גזילה כגמ' בבא קמא [דף קיב]. שהגזול ומאכיל את בניו פטורים מלשלם, שהם לא גזלו ולא נתחייבו בהשבה, וכ"ש גבי רבית שהלוח נתן מדעתו.⁹ טעם זה מהני לפטור גם את היתומים הגדולים כמבואר ברשב"א.

ב [בשו"ת הרשב"א ח"ד סי' קמז] כתב טעם נוסף, דכיון שקיי"ל שקטן שהזיק אין גובין ממנו עד שיגדיל, ה"נ קטן שגבה רבית ואכלה, דאטו אכילת קטנים מששא אית בה. וכתב הרשב"א דטעם זה מהני לפטור את הקטנים אף באופן שהם עצמם הלוחו את מעותיהם ברבית וגבו את הרבית.¹⁰

ג [הריב"ש סי' תסה] כתב טעם אחר לפטור את הקטנים מהשבת הרבית, דכיון שאין כאן חוב ממון גמור אלא מצות עשה דוחי אחיך עמך, אמרינן בזה דקטנים לאו בני מיעבד מצוה נינהו. וכתבו המ"מ ורע"א [שו"ת סי' נד], שטעם זה אינו פוטרם מלהשיב הרבית אלא כל זמן שהם קטנים, אך כשהגדילו חייבין הן במצוות.

ביאורים והערות

9. בספר גידולי תרומה [שער מו ח"ד ס"ו] וכן במל"מ [פ"ד הי"ד] וברע"א [שו"ת סי' נג] ובגר"א [ס"ק מט] נקטו שעיקר טעמו של הרשב"א הוא מחמת הך דינא דהגזול ומאכיל דאין הבנים חייבים לשלם.

10. דבכה"ג שהם עצמם הלוחו [דפעותות מקחן במקח במטלטלין, וה"נ קציצת רבית שלהן היא קציצה] לא שייך הטעם הראשון דהוי כגזול ומאכיל את בניו.

קנין הלכה

מראי מקומות

בדברי הרמ"א שאין מלוה נאמן לומר שההלואה ניתנה ממעות יתומים

מקור דברי הרמ"א הוא בריב"ש סי' תסה, עיי"ש שכתב הטעם משום דאל"כ כל אדם יאמר שהמעות שהלוה הן מעות יתומים ולא יוציאו ממנו ר"ק שגבה. ועיין בש"ך [ס"ק לג] שעיקר הטעם הוא משום דסתם אדם לא מוחזק לן שיהיו בידיו מעות יתומים או מעות עניים. וכתב הש"ך דאם ידוע שהמלוה משמש גם כאפוטרופוס והוא טוען שהלואה זו ניתנה ממעות היתומים הרי יהיה נאמן.

סעיף כא

גמרא דף ס: היכי דמי אי דאזופיה וכו' עד אלא אמר רבא.

בגמ' הובאו שני אופנים של הלואות פרוטות. 11 א] הלוח ק' פרוטות בק"כ ולבסוף בשעת הפירעון הוולו הפרוטות. ב] הלוח ק' בק' ובזמן הפירעון הוקרו הפרוטות, והספק הוא אם אוליין בטר מעיקרא או בטר בסוף. 12 ולא נפשט הספק בגמרא, ונחלקו בוה הראשונים:

- א. הרמב"ן, הרשב"א, הר"ן והנ"י כתבו דלהלכה קי"ל דבטר מעיקרא אוליין, והביאו ראיה לזה מהא דפשוט בגמ' שהלואות סאה בסאה אינה אסורה אלא מדרבנן, דאת"ל דבטר בסוף אוליין א"כ יש בזה איסור תורה.
- ב. ההגהות אשר"י על הרא"ש [סי' א] והמרדכי [סי' שיב] כתבו דהספק לא נפשט.

להלכה: השו"ע והרמ"א נקטו כהרמב"ן וסיעתו שלהלכה קי"ל דבטר מעיקרא אוליין.¹³

האם הספק של הגמרא הוא גם בהלואות פירות

מדברי הרמב"ן וסיעתו שכתבו דקי"ל דבטר מעיקרא אוליין מזה שקי"ל שהלואות סאה בסאה אינה אסורה אלא מדרבנן, מוכח שהם נוקטים שהספק אם בטר מעיקרא או בטר בסוף נאמר גם בפירות.¹⁴

ביאורים והערות

11. רש"י פירש שהגמ' איירי בפרוטות, ועיי"ש בתוס' [ד"ה איזהו].
12. בביאור הספק משמע בראשונים שהצד לומר דבטר מעיקרא אוליין הוא משום שמשעת ההלואה, שנתחייב הלוח לפרוע ק"כ כבר נתחסר ממונו ונתרבה ממון המלוה, [כן כתבו הרמב"ן והר"ן], והראב"ד [הובא בשיטה מקובצת] והריב"א הוסיפו שגם בפסקי התורה יש התייחסות לעצם מעשה ההלואה, שנאמר את כסףך לא תתן לו בנשך, וכן כתוב לא תשימן עליו נשך. והצד לומר דאוליין בטר הסוף הוא משום דאוליין בטר השעה שבה נתחסר הלוח בפועל, וזה בזמן ששילם את הרבית, ואם בזמן זה הוולו ק"כ פרוטות ואינן שוות אלא כמו ק' פרוטות של שעת ההלואה נמצא שלא נתחסר, ואם הוקרו פרוטות נמצא שהלוח פרע יותר ממה שלוח ונתחסר ממונו. ולפי ביאור זה גם למאי דנקטו הרמב"ן וסיעתו דקי"ל דבטר מעיקרא אוליין אמרינן שההלואה והרבית משוערים לפי שתי הפרוטות, אלא שמתחייבים לשווי בשעת ההלואה ולא לשווי בשעת הפירעון.
13. ויש המבארים שהספק הוא אם בדיני רבית אוליין לפי מידה [פירוש לפי חפץ שבו נעשתה ההלואה, שאם הלוח פירות משערין את הרבית בפירות עצמם ולא בשווי שלהם] או לפי הדמים, [לפי שווי הפירות].
14. כתב החוות דעת [סי' קעב ס"ק יב] שאם הלוח ק' וקצץ עמו שיפרענו בשדה מסוימת ששוויה בזמן ההלואה ק"כ, ובזמן הפירעון הוולה השדה ושוה רק ק', אסור ליתן לו את השדה שהרי בזמן ההלואה היתה נתינת השדה נחשבת רבית. וצ"ע דברשב"א [דף סה:]: מפורש דמהני לפרוע בשדה, וגם הרמב"ן שם לא אסר אלא משום דמיחזי כרבית, אך פשוט שאין בזה איסור תורה.
14. ההג"א והמרדכי שנקטו שהספק לא נפשט, ולא למדו מהלואות סאה בסאה, אפשר דס"ל שבהלואות סאה בסאה ישנם טעמים נוספים להא דאינה אסורה אלא מדרבנן, וכגון משום שהרבית אינה מובטחת, שאם לא תתייקר הסאה לא יקבל רבית, ונידון זה תלוי במחלוקת הראשונים בסוגיא דמשכנתא [בשו"ע ריש סי' קעב]. ועוד שבהלואות סאה בסאה עלול להפסיד גם מהקרן, אם הפירות יוולו, ועיין ט"ז [סי' קעב ס"ק א] שכתב דמטעם זה הוי קרוב לשכר ולהפסד ולכן אין בזה ר"ק.

קנין הלכה

מראי מקומות

סעיף כב

מקור היתר ללוות ברבית מישראל לצורך פיקוח נפש הוא בתוס' ע"ו דף כו. ד"ה אני, ולמדו כן ממה שאמרו במדרש [שמות רבה פרשה לא] שעובדיה לוח ברבית קצוצה מיהורם בן אחאב לצורך כלכלת הנביאים שהציל. וכתבו הט"ז [ס"ק כא] והמל"מ [פ"ד מלוה] שהיתר זה אינו אלא לגבי הלוה, שאין לו אפשרות להציל את הנפש בלי ללוות ברבית באיסור, והיתר פשוט הוא, דכל התורה נדחית מפני פיקוח נפש, אבל המלוה מוזהר שלא להלוות ברבית, שלגבי אין כאן פיקוח נפש, והרי הוא עבריין כשהוא מלוה את מעותיו ברבית.¹⁵

כתב בשו"ת אמרי יושר [להגאון ר' מאיר אריק זצ"ל ח"א סי' קמט] שאם לוח ברבית לצורך פיקוח נפש, ועד שהגיעה שעת הפירעון נתרפא החולה ואין זה פיקוח נפש לפרוע את הרבית ה"ז אסור לפרוע את הרבית, אף שבזמן ההלואה התחייבה לשלם את הרבית.

מדברי הרמ"א במקומות שנהגו ללוות ולהלוות ברבית לצורך קהל

מש"כ הרמ"א דאפשר שחושבים זה לפיקוח נפש שהוא משום שבענין צרכי ציבור עלולים יחידים מהציבור לבוא לידי פיקוח נפש.

ומש"כ הרמ"א "או שחושבים זאת לצרכי מצוה" צ"ע דהא צרכי מצוה אין מתיר אלא רבית דרבנן, כמבואר לעיל [סעיף יח], ולא רבית דאורייתא, ואולי סברו המקילים כהר"ש מבונבורק שבמרדכי [סי' רפז] שנקט שצרכי מצוה הוי כדין הקדש גבוה, שאין רבית ואונאה להקדש.

ומה שהיקל הרמ"א לצורך גדול, כתב בשו"ת מהר"י הלוי [אחי הט"ז סי' ה] והובא בחידושי רע"א, דאיירי באופן שיש לחוש קצת שאם לא ילכו עכשיו ברבית עלול להגיע מצב של פיקוח נפש, ואז לא יספיקו ללוות את הכסף.

כתב הט"ז [סוס"ק כא] שגם הרמ"א שהתיר לצורך גדול היינו היתר על הלווה, אבל המלוה מוזהר שלא להלוות ברבית, שלגבי אין שום היתר.

סעיף כג

מקור הדין שאסור למלוה שהוא בעל מלאכה להתנות עם הלוה שכאשר יודקק למלאכה ישכור את המלוה הוא בבית יוסף, שדימה זאת למה דמשמע מהרא"ש [סי' ז'] שאם הכהן ולוי הלוו לישאל ע"מ שיתן להם את התרומות והמעשרות יש בזה איסור אף למ"ד טוה"נ אינה ממון.¹⁶ ולמד מזה הב"י דה"נ אם המלוה שהוא בעל מלאכה מחייב את הלוה לשכור כשיודקק למלאכה הרי זו טוה"נ.

גם הרמ"א הסכים לדברי השו"ע, והוסיף דאף באופן שלא התנה זאת המלוה מתחילה, מ"מ אם הלוה לא היה רגיל לשכור למלאכה ועכשיו הוא שוכרו יש בזה איסור.¹⁷ ומשמע דאף למ"ד טוה"נ אינה ממון וגם לא התנו מתחילה ה"ז אסור, וכן כתב השער דעה [ס"ק ט].

ביאורים והערות

15. וכתב הט"ז דאדרבא, המלוה [יהורם בן אחאב] היה מצווה להלוות בחינם משום לא תעמוד על דם רעך. [והנה פיקוח נפש זה לא היה מוטל על יהורם בן אחאב יותר מאשר על שאר האנשים שהיה להם ממון ולא הלוו את ממונם לעובדיה, שהרי עובדיה לא מצא אדם כשר שילווה לו ממון בלי רבית. ולפי זה נמצא שאילו היה גם יהורם בן אחאב אדם כשר ולא היה מלוה ברבית היו הנביאים באים לידי סכנה, שלא היה עובדיה מוצא מעות לכלכלם, וצ"ע].

16. הרא"ש כתב דלמ"ד טוה"נ אינה ממון אין כאן רבית קצוצה ולא מפקינן מיניה, ומשמע דמ"מ יש בזה איסור.

קנין הלכה

מראי מקומות

הט"ז [ס"ק כב] נחלק על השו"ע והרמ"א וסובר שאין איסור להלוות בתנאי זה, שהרי הלוה אינו נותן מתנה למלוה אלא המלוה עושה מלאכה עבורו, וכל כה"ג לא מיקרי טובת הנאה [ורק נתינת תרומות ומעשרות השיבא טובת הנאה, שהכהן והלוי מקבלים אותן במתנה]. ולמד כן הט"ז מהגמרא [לקמן דף סה:]: דמותר להלוות על שדה בתנאי שאם הלוה יבוא למוכרה לא ימכרנה לאחר אלא למלוה, בשויה [ולא במחיר מוזל].

והש"ך [נקודות הכסף] כתב שתי דרכים לדחות את ראיית הט"ז מהגמ' [דף סה:]: הנ"ל:
 א] בגמ' הנ"ל איירי שהשדה ממושכנת למלוה, ולכן אין בזה איסור. ולכאורה כוונת הש"ך דכיון שלמ"ד טוה"ג אינה ממון האיסור שכתב הב"י אינו אלא משום דמיחזי כרבית, י"ל דכל שהשדה כבר ממושכנת לו אין זה נראה כ"כ כרבית.
 ב] עוד כתב הש"ך דיש לחלק, ששם בגמ' גם אם לא ימכור הלוה את השדה למלוה מ"מ יהיו המעות ביד המלוה, אך בציור של השו"ע במלוה שהוא בעל מלאכה, אם הלוה לא ישכרו אלא ישכור אדם אחר, נמצא שהמלוה לא השתכר באותו יום [אם לא מצא עבודה אחרת], ונמצא שיש טובת הנאה גדולה לבעל מלאכה ששוכרים אותו.¹⁸

ביאור בדברי הגר"א סי' קסו ס"ק א

עיין ביאור הגר"א [סי' קסו סוס"ק א] שכתב דכשם שאסרו השו"ע והרמ"א למלוה שהוא בעל מלאכה להלוות בתנאי, שכל מלאכה שיזדקק לה הלוה יתננה למלוה לעשותה, ה"ה להיפק, אם הלוה הוא בעל מלאכה אסור למלוה להתנות עמו, שבכל פעם שיזדקק המלוה לבעל מלאכה יעשה הלוה עבורו את המלאכה [בשכר]. ולכאורה מיירי באופן שקשה להשיג בעלי מלאכה, והלוה מתחייב להיות מוכן לעשות מלאכתו של המלוה.

ולכאורה לפי הט"ז, וכן לפי הש"ך [בנקוה"כ בתירוץ השני], אין לאסור בציור הזה של הגר"א, שהרי אם הלוה לא יעשה עבורו את המלאכה נשאר הכסף בידו של המלוה, וא"כ אין כאן טובת הנאה גמורה.

בענין מש"כ הש"ך [ס"ק לז] דאם מלוה ע"מ שיעבוד אצלו בולל הוא רבית קצוצה, עיין בסי' קסא [ס"ה] שגם במלוה ע"מ שישכיר לו חצירו בולל מיירי דוקא במפרש שהשכירות תהא בולל.

עיין בהגר"א [ס"ק נה] שכתב דבשו"ע חו"מ [סי' רג] נקטינן להלכה דטובת הנאה אינה ממון, וכן הביאו האחרונים מהש"ך [חו"מ סוס"י שנ].

נתינת צדקה למלוה שהוא עני

כתב הגר"ז [סעיף יד] דאם המלוה עני, אסור ללוה ליתן לו צדקה אם לא היה רגיל בכך קודם שהלוהו. ולפי"ז אסור למוסד צדקה ליתן הלוואה בתנאי שיתנו תרומה למוסד.

ואם התנאי הוא שאם יתחייבו ליתן צדקה יתנוה למוסד הצדקה הזה, נתבאר בסעיף זה שיש בזה איסור משום טובת הנאה, אף למ"ד טוה"ג אינה ממון.

ביאורים והערות

17. והו"ל כשאר רבית שלא התנו עליה, דכל זמן שעדיין חייב לו אסור ליתנה, ולענין נתינה אחר הפירעון עיין לעיל [סעיף ו].
18. החוות דעת [ס"ק יז] כתב לחלק באופן אחר, דכאמת י"ל דאסור להלוות בתנאי שימכור לו חפץ ואפילו בשווי, משום שעצם התנאי הזה שוה פרוטה לאינשי, ומה דמצינו [דף סה:]: דמותר להלוות בתנאי שימכור לו את השדה, התם שאני דעד כמה שלבסוף ימכור לו, איגלאי למפרע שלא היתה הלוואה כלל אלא המעות ניתנו בתורת דמי מקח, ונמצא שלהך צד שלבסוף ימכור לו אין כאן הלוואה בתנאי שימכור, אלא רק מעשה של מקח.

קנין הלכה

מראי מקומות

סימן קסא

סעיף א

רבית בקרקע

- הראשונים נחלקו אם יש רבית בקרקע או דכשם שנתמעטה קרקע מגול ומאונאה כך נתמעטה מרבית:
- א. תוס' [דף סא. ד"ה אם וכתובות דף מו. ד"ה אתיא] כתבו דאפשר דהלואת קרקע בקרקע שריא מן התורה דממעטין לה מכלל ופרט וכלל, והרא"ש [סי' א] כתב כן בפשיטות. ומשמע מלשון תוס' דמדרבנן פשיטא להו דאסור, וכן כתב הר"ן [פרק ד כתובות דף מז: בדפי הרי"ף].¹⁹ אמנם בספר שער דעה כתב שמהריב"ש מוכח דס"ל שאין בקרקע איסור רבית אף מדרבנן.
- ב. הרשב"א [הובא ברבינו ירוחם, שהובא בב"י] והרמ"ה [שיטה מקובצת] סוברים דיש איסור דאורייתא של רבית גם בקרקע.

להלכה: כתב השו"ע דכל דבר אסור ללוות בתוספת, וכתב הגר"א שהכוונה בזה להחמיר כהרשב"א שיש בזה איסור תורה, וכן כתב הש"ך [ס"ק א].

הלואת מעות במעות בתנאי שיתן קרקע ברבית

- כתבו תוס' שאם הלואה מעות במעות והתנה שיתן לו קרקע ברבית הרי זה אסור מהתורה, כדמוכח במה שאמרו בגמ' [ערכין דף לא.]. לגבי בתי ערי חומה. ובמקרה שהלואה קרקע בקרקע והתנה שנתן לו רבית במעות, כתבו המל"מ [פ"ד מלוה] והגידולי תרומה דיש בזה ג"כ איסור תורה, ורק באופן שההלואה בקרקע והרבית בקרקע נקטו תוס' והרא"ש שאין איסור רבית.

האופנים של הלואת קרקע

- א [כתב הרא"ש [סי' א] שהאופן של הלואת קרקע ברבית היא כגון שהלואה לו עשר גפנים טעונות באחד עשר, וכעין זה כתבו גם תוס' [כתובות דף מו.].²⁰ ומה שנקט הרא"ש בציוור הוזה ולא באופן פשוט שנתן לו קרקע ע"מ שיחזיר לו את הקרקע בתוספת, מתבאר ברא"ש בהמשך הדברים, עיי"ש שכתב שלענין עבדים לא שייך כלל ענין הלואה ברבית, דהלואה היינו דבר הניתן להוצאה ולפרוע אחר במקומו, אך אם הקרן חוזרת בעיניה ונותן תוספת אין זו הלואה ברבית אלא שכירות.²¹
- ב [תוס' [כתובות דף מו.]. ציירו אופן נוסף, שמסר לו שדה ע"מ שאם ישטפנה נהר יפרע לו שדה ומחצה. [וכתב החוות דעת [ס"ק א] דדברי תוס' מיירי שגם אם לא ישטוף נהר את השדה יחזירנה לו בתוספת חצי שדה, אלא שבאופן זה אין זו הלואה כיון

ביאורים והערות

19. הר"ן כתב דלא גרע מרבית דברים שאסרו רבנן.
 20. והוסיפו תוספות שם דמיירי בטעונות פגים או בוסר, דאם טעונות ענבים העומדות להבצר נחלקו תנאים אם דינם כמחובר לקרקע, והרא"ש לא חילק בזה משום דס"ל דבכל גווני דינם כקרקע [עיי' מל"מ פ"ד מלוה].
 21. הרא"ש לא התייחס לציור שנתן לו עבד ע"מ שיחזיר לו שני עבדים אחרים, וצ"ל דזה היה פשוט לרא"ש שאין זו הלואה אלא מקח, דעיקר צורת הלואה היא בדבר העומד להוצאה, ועבד אינו עומד להוצאה וכן קרקע אינה עומדת להוצאה.

קנין הלכה

מראי מקומות

שהשרדה חוזרת בעין, וצד ההלואה הוא רק באופן ששטפה נהר, אך באופן שנתחייב בתוספת רק אם ישטפנה נהר, כתב החו"ד שאין זו רבית אלא הוי בעין קנס].

[ג] בהגהת רע"א הביא מהשיטה מקובצת [בשם מורנו הרב והוא הרדב"ז] שכתב דמסתבר שאם אמר בלשון הלואה, הלויני חמש אמות ואתן לך שש, בין שהחזיר לו החמש אמות שלו והוסיף אמה אחת, בין שהחזיר לו שש אמות ממקום אחר הרי זו הלואה, אבל אם אמר לו הילך חמש אמות מקרקע שלי ע"מ שתתן לי שש אמות מקרקע שלך, אין זו הלואה אלא חליפין וה"ז מותר אף אם השש אמות שוות יותר מהחמש. וכתב רע"א שבאופן הראשון אין זו חליפין כיון שרשאי להחזיר לו את החמש שקיבל ממנו, ואין זו שכירות כיון שרשאי להחזיר לו חמש אמות אחרות, ולכן ס"ל לרדב"ז דחשיב הלואה.²²

הלואת שטרות

כתב הרא"ש [ס"ו א] דלא שייך כלל לדון על הלואת שטרות, הואיל ואין שם הלואה אלא בדבר הניתן להוצאה ולפרוע אחר במקומו. והקשה הב"י הא משכח"ל שנתן לו שטר על ק' דינר ע"מ שיפרע אחר זמן שטר על ר' דינר. ועיין ט"ז [סוף ס"ק א] שהביא את קושית הב"י וכתב לתרץ דכאשר מלוה לו שטר אין ההלואה מתייחסת לשטר עצמו, דבשטר עצמו לא שייכא הלואה, אלא ההלואה היא בממון שבשטר, וזו היא הלואת ממון רגילה ויש בה כל דיני רבית. והחוות דעת [סוס"ק א] כתב לחלק בזה בין שני אופנים:

א] אם אכן ההלואה היא בממון שבשטר, וכפי שכתב הט"ז, וכל זמן שהלוה לא גבה את המעות שבשטר עדיין לא נתחייב, א"כ הרי זו הלואת ממון גמורה, ופשוט שיש בזה איסור רבית, וכמש"כ הט"ז.
 ב] אם ההלואה היא בעצם השטר, והמלוה אינו אחראי עליו [והיינו שגם אם הלוה שלוה ממנו את השטר לא יצליח לגבות את הממון שבשטר, לא יחזור על המלוה, וישאר מחוייב לפרוע לו שטר אחר], א"כ ההלואה היא בשטר עצמו ולא שייך בזה ענין הלואה אלא ענין מכירה, דמחליף שטר זה בשטר אחר. ועוד דכל שטר צריך שומא בפ"ע לפי מצבו של הלוה הכתוב בשטר, עד כמה יש מקום לחשוש שלא יצליחו לגבות בו, ולענין זה שטרות ועבדים שוים הם, דהוי כמכירה והחלפה ולא כהלואה.²³

ביאורים והערות

22. עיי"ש בדברי רע"א שהעיר על השטמ"ק, דבתוס' [דף סט: ד"ה מרא] מבואר דכל כה"ג לא חשיב הלואה ולכן כתבו דמותר לקבל תוספת בתורת שכירות, כי השכירות ניתנת עבור הפחת שנפחת החפץ אם יחזור בעין, ואינה ניתנת עבור הרשות שיש לו להוציא את החפץ וליתן אחר במקומו. ואפשר שיש לחלק, דבתוס' מסתבר דמירי באופן שכל זמן שהחפץ בעין אצל השוכר יכול המשכיר לתובעו ולהחזיר בעין, ועדיין הוא שייך לו, ולכן יש כאן צד שכירות, משא"כ בציוור של השטמ"ק נקנו החמש אמות מתחילה ללוה, ואין המלוה יכול לתובעו כלל ליתן לו אותן.

23. תוספת עיני:

ההבדל בין הלואה לבין מקח

בעיקר החילוק בין הלואה שיש בה איסור רבית מהתורה לבין מקח שאין בו איסור רבית מהתורה, כתב החוות דעת [ס"ק א] שהלואה היא דוקא באופן שפורע את הקרן של ההלואה מאותו ממון שהלוהו, וכגון שהלוהו ק' מעות ופורע לו ק' מעות, א"נ שהלוהו סאה חטים ופורע סאה חטים, דבכה"ג אם נתחייב הלוה מתחילה להוסיף על הקרן הרי זו רבית דאורייתא, ואין נפק"מ אם התוספת היא מאותו המין של ההלואה או ממין אחר. אבל אם הלוהו מעות והתנה עמו לפרוע בפירות, א"נ שהלוהו חטים והתנה עמו לפרוע בדוחן, אין זו הלואה אלא מקח, ולכן אף אם התנה עמו שיפרע לו יותר מערך הקרן, אין זו רבית דאורייתא אלא רבית דרבנן, משום דהוי רבית דרך מקח. ואף אם אמר לשון הלואה ופירעון מ"מ הוי דרך מקח, ואין הלשון משנה את מהות הדבר. [והוסיף בזה החו"ד ביאור, דכאשר פורע את הקרן ממין ההלואה, ניכרת התוספת שמוסיף לו בפירעון לעין כל, משא"כ בפורע ממון אחר אין התוספת בשווי הקרן ניכרת אלא ע"י שומא]. ובהגהת מקור מים חיים [ס"א] האריך לחלוק על החוות דעת, ונקט דכל שאמר לו לשון הלואה יש בזה איסור תורה אף אם התנה עמו לפרועו במין אחר כגון שהלוהו סאה חטים בסאתיים דוחן, אך הוסיף שזה דוקא בדברים שדרך להוציאם ולהלוותם וליתן דבר אחר תמורתם, אבל קרקע או עבד שאין דרך לכלותם לא שייך בהו ענין הלואה, וכמש"כ הרא"ש. ועיין תוס' [ב"מ דף מו. ד"ה נעשה] דמשמע

קנין הלכה

מראי מקומות

בדברי הפתחי תשובה ס"ק א

הפתחי תשובה [ס"ק א] הביא את תשובת החוות יאיר [סי' קצ] העוסק בדין חוב שנוצר שלא על ידי הלואה אלא ע"י שכר פעולה, א"נ שהוקנה לו חוב במעמד שלשתן, או בשעבודא דר"ג, דבכל אלו אם החייב מרצה את התובע להרויח לו זמן ותמורת זה יתן לו שכר יש בזה איסור רבית, וכתב דפשוט הוא שאין איסור אלא מדרבנן.²⁴ והנה בעיקר דין הרווחת זמן בהלואה גמורה אם יש בזה איסור רבית קצוצה נחלקו הראשונים, ויבואר בס"ד להלן [סי' קסו ס"ב], ושם יבואר גם דין הרווחת זמן בחוב הבא מחמת שכר פעולה.

סעיף ב

גמ' דף סא: אמר ר' אלעזר רבית קצוצה יוצאה בדיינים עד דף סב. והא קמ"ל דשומא מילתא היא. תוס' דף סב: ד"ה תנאי.

בגמ' [דף סא:]: נחלקו אמוראים אם רבית קצוצה יוצאה בדיינים, ר' אלעזר סבר דיוצאה בדיינים ור' יוחנן סבר דאינה יוצאה בדיינים. ונחלקו הראשונים בדעת ר' יוחנן דס"ל דאינה יוצאה בדיינים: [א] תוס' [ד"ה תנאי] כתבו דלפי ר' יוחנן אינו חייב אף לצאת ידי שמים. [ב] הריב"ן [הובא שם בתוס'] והג"י סוברים שחייב להחזיר לצאת ידי שמים, ולמד זאת הריב"ן מדרשת הגמ' [שם] ויראת מאלוקין, למורא ניתן ולא להשבון, ומשמע שמתמת יראת שמים יש לו להשיבו.²⁵

להלכה: קי"ל בגמ' [דף סה:]: וכשו"ע [להלן סעיף ה] כר"א שרבית קצוצה יוצאה בדיינים, אמנם לגבי אבק רבית גם ר"א סובר דאינה יוצאת בדיינים. גם בדעת ר"א נחלקו הראשונים אם חייב להחזיר אבק רבית לצאת ידי שמים: א. הרשב"א והריטב"א כתבו דאף את"ל דלר' יוחנן חייב להחזיר רבית קצוצה לצאת ידי שמים, אין ללמוד מזה לאבק רבית לדירן, דאבק רבית קיל טפי ואין חייב לצאת י"ש. ב. הג"י כתב דכשם שלפי ר' יוחנן חייב לצי"ש ברבית קצוצה כן הוא לדירן באבק רבית.

להלכה: השו"ע פסק כהג"י דחייב להחזיר אבק רבית לצי"ש והסכים לזה הרמ"א, והרדב"ן [סי' רנט] והגר"א [ליקוט ס"ק ז] נקטו שאינו חייב לצאת ידי שמים.²⁶

עיין פתחי תשובה [ס"ק ג] שכתב דין כללי בכל אלו שאמרו בהם שפטורים בדיני אדם וחייבים בדיני שמים דאין לקבל ממנו אלא אם הוא יודע שאינו חייב בדיני אדם, ואם נותן לו בסתמא צריך להודיעו שאינו חייב מן הדין.

ביאורים והערות

לכאורה כהחוות דעת שהחילוק בין הלואה לבין מקח הוא אם פורע מאותו המין או שפורע ממין אחר. 24. ולכאורה במקרה שעיקר החוב נוצר על ידי הלואה, אלא שהתובע זכה בהלואה זו מכח שעבודא דר"ג, היה מקום לומר שדינו כהלואה גמורה לכל מילי, והרווחת זמן בחוב זה תיאסר מן התורה להסוברים שיש ר"ק בהרווחת זמן, אמנם החוות יאיר לא כתב כן. 25. עיין ריטב"א שכתב דלפי הסוברים שלר' יוחנן חייב להחזיר לצאת ידי שמים הרי זה נחשב לאו הניתק לעשה אף לר' יוחנן, והיינו דס"ל דהך חיוב לצי"ש הוא חיוב גמור אלא שאין בי"ד כופין על כך. [וכן היתה דעת הרמב"ן בתחילה, וחזר בו הרמב"ן והסיק דאינו חיוב גמור שייחשב מחמתו לאו הניתק לעשה]. ומסתמת שאר הראשונים משמע שנקטו כמסקנת הרמב"ן שאינו חוב גמור רק כמדת חסידות.

26. וקצ"ע שבסי' קסו [ס"ק ג] כתב הגר"א דמה דאיאת בגמ' הלוחו ודר בחצירו חייב להעלות לו שכר איירי לאחר שכבר דר, והחייב הוא לצאת ידי שמים, [ולמד מזה הגר"א (שם) שאף בחצר דלא קיימא לאגרא הוי אבק רבית כהרמב"ם, ולא רק מיחזי כרבית כהרמב"ן], ומבואר דס"ל להגר"א שבאבק רבית יש חיוב לצי"ש, וגם מבואר לפי ביאורו שחיוב זה נתפרש בגמרא.

קנין הלכה

מראי מקומות

לוח ששילם אבק רבית על ידי שליח

כתב המהרי"ט [ח"א סי' קמז] והובא בהגהת רע"א ובפ"ת [ס"ק ב], שאם הלוח נתן את המעות לשלוחו של המלוה לא זכה המלוה, דאין שליחות וזכיה לדבר עבירה, ויכול הלוח לתבוע מהשליח את הכסף בחזרה.

רבית מוקדמת ומאוחרת

כתב הרמ"א שברבית מוקדמת ומאוחרת אין חיוב להחזיר אף לצאת ידי שמים, ומקורו בשו"ת הרשב"א [ח"ה סי' קפז] שהובא בב"י²⁷.

ומבואר בתשובת הרשב"א דאף שנתן לו את הרבית המאוחרת עם הפירעון של הקרן אינו חייב לצאת ידי שמים, וכן כתב החוות דעת [סי' קס"ד] והשער דעה [שם ס"ק א]²⁸.

בטעם הא דרבית מאוחרת ומוקדמת קילא טפי, כתב הגר"א [ס"ק ח] שהוא משום דכמתנה נתנה לו.

סעף ג

מקור הדין הוא ברא"ש סי' ו' וברשב"א ובר"ן, וטעמם דכיון שאמרו חז"ל שאין אבק רבית יוצא בדיונים זכה בו המלוה לגמרי ואין ללוה עליו שום תביעת ממון, וא"כ פשוט שאינו יכול לתפוס ממנו. [ונחלקו על הראב"ד שכתב דמהניא תפיסת הלוח]²⁹.

ומשמע מלשונות הראשונים דברבית קצוצה, הואיל ויוצאה בדיונים, מהניא לכו"ע תפיסתו של הלוח³⁰ ועפי"ז כתב הש"ך [סק"ד]

ביאורים והערות

27. והנה ברשב"א לכאורה לא מפורש להדיא חילוק בין שאר אבק רבית לבין רבית מאוחרת לענין חיוב לצי"ש, דזה לשונו וכיון שלא התנה עם ראובן מתחילה בשעת ההלוואה אין כאן רבית דאורייתא וקילא טפי מרבית דרבנן, ולפיכך י"ל דכיון שזכה ראובן שוב אינו ניתן לחזרה ואפילו לצאת ידי שמים עכ"ל, ופירשו הבי"י והרמ"א [וכן המל"מ פ"ד ה"ו ד"ה ומש"כ רבינו] שהרשב"א כתב דקילא טפי מרבית דרבנן ללמדנו שאף את"ל שברבית דרבנן חייב להחזיר לצי"ש, ברבית מאוחרת אינו כן, אמנם בספר גידולי תרומה פירש ברשב"א דס"ל שבכל רבית דרבנן אינו חייב לצי"ש, וכמש"כ בחידושו, וכ"ש ברבית מאוחרת.

28. ואף שלענין קולא אחרת הנאמרת ברבית מאוחרת [דמותר ליתן אותה בסתמא כשאינו מפרש שנותנה משום רבית וכשאינה מתנה מרובה, כמבואר בסי' קס"ו] לא הקלו הראשונים [בדף עג:] והפוסקים אלא ברבית הניתנת אחר הפירעון ולא בניתנת בשעת פירעון הקרן, מ"מ כאן היקל הרשב"א להדיא אף בשעת הפירעון. [והנה הרשב"א כתב הטעם כיון שלא קצץ עמו מתחילה, ולפי"ז היה מקום להקל בכל רבית שלא נקצצה תחילה, אף אם נותנה לפני הפירעון, אמנם כיון שברשב"א לא נתפרש להקל בזה וסתימת לשון הרמ"א משמע דוקא במוקדמת ובמאוחרת, לכך לא מסתבר להקל בנותן רבית קודם פירעון הקרן].

29. בטעמם של הראב"ד כתב המל"מ [פ"ד ה"ו ד"ה כתב הטור] שהוא משום דס"ל שהמלוה חייב לצאת ידי שמים ולהחזיר את האבק רבית, וסובר הראב"ד דכל היכי דחייב לצי"ש מהניא תפיסה. [ולפי הריטב"א (שהובא בהערה) בסעיף ב] שביאר בדעת ר' יוחנן דהחייב לצי"ש משוי ליה לניתק לעשה, אלמא תביעת ממון גמורה היא, א"ש טפי דמהניא התפיסה, אם יסבור הראב"ד דזה גם גדר החייב לצי"ש באבק רבית].

30. ועיי' רע"א [בספר כתב וחותרם ח"ב ס"ו] שהקשה דכיון שהמלוה זכה ברבית שניתנה לו, אף ברבית קצוצה, ואין עליו חוב גמור להחזיר הרבית אלא מצות עשה שבי"ד כופין עליה, [ומה"ט אין יורשיו חייבים להשיב את הרבית], א"כ איך תועיל לו התפיסה לזכות במעות האלו. ודן רע"א לומר שאכן לוח התופס מהמלוה מעות ר"ק שנתן לו אינו זוכה במעות האלו והן נשארות שייכות למלוה, אלא שאין ב"ד מוציאין ממנו. ודימה זאת רע"א לראובן שנשבע ליתן חפץ במתנה לשמעון ואינו נותן, דמסתבר שאם שמעון יתפוס את החפץ ממנו לא יוציאו ממנו, דאדרבה כופין את ראובן לקיים שבועתו, אך שמעון עדיין לא זכה בחפץ. ולפי"ז דן רע"א לחדש לדינא שאם הלוח תפס מעות ר"ק ואח"כ מת המלוה, זכו היורשים במעות האלו וחייב הלוח ליתנם להם, כיון שהם אינם מצוין להשיב את הרבית. אמנם

קנין הלכה

מראי מקומות

דבמקום שיש מחלוקת הפוסקים אם הוי ר"ק או אבק רבית ג"כ מהניא תפיסתו, דלהך צד דהוי ר"ק הא אין מוציאין מידו.

סעיף ד

מקור הדין שאם המלוה נטל את האבק רבית מהלוה בעל כרחו ה"ז גזל ומוציאין מידו הובא ברמב"ן ובריטב"א [דף סז.], וכן בשו"ת הרשב"א [ח"א סי' תשל"ו] ובשו"ת הרא"ש [כלל קח סט"ו] ובריב"ש [סי' שה].

ומבואר מהראשונים האלו דאחרי שחכמים אסרו על הלוה ליתן את האבק רבית, ממילא פקע החוב הממוני שקיבל על עצמו ליתן את המעות האלו, ולכן כשהמלוה נטלו בעל כרחו ה"ז גזל.³¹ וכתב בשער דעה דכיון שאין כאן רבית אלא מדרבנן א"כ רק מדרבנן פוקע החוב, והו"ל גזל דרבנן, והקשה דבח"מ [סי' שע] מצינו דגזל דבריהם אינו יוצא בדיונים, וכתב השער דעה לחלק בין סוגים שונים של גזל דדבריהם.

לוח שמעון שהחוב הוא אבק רבית ולא מצא ראייה

[א] כתב הש"ך [ס"ק ו] שאם הלוה טען על חוב מסויים שהוא אבק רבית ולא מצא ראייה, וחייבוהו ב"ד לשלם, ואח"כ מצא הלוה ראייה, הרי זו גבייה בטעות והמעות גזל ביד המלוה ויוצאת בדיונים.
[ב] ורע"א הביא דהמהרה"ש בתשובה לא כתב כן, דכיון שבי"ד לא טעו בהוראתם אין המעות גזל ביד המלוה, והו"ל אבק רבית שאינו יוצא בדיונים.

סעיף ה

גמרא דף סא: אמר ר' אלעזר רבית קצוצה יוצאה בדיונים עד דף סב. והא קמ"ל דשומא מילתא היא.

בגמרא נחלקו ר"א ור' יוחנן אם רבית קצוצה יוצאה בדיונים, ואמרו בגמ' [דף סה:]: דהלכה כר"א דיוצאה בדיונים. ונתבאר [בדף סא:]: טעמו של ר"א, דאמר קרא וחי אחיך עמך, אהדר ליה כי היכי דניחי עמך.

בדברי השו"ע שאין יורדין לנכסיו

כתבו הרמב"ן והרשב"א ושאר הראשונים [דף סב.]. דאף שאמר ר"א דר"ק יוצאה בדיונים, אין הכוונה שבי"ד יורדין לנכסיו וגובין ממנו את הרבית שלקה, כשאר חייבי ממון שבי"ד יורדין לנכסיהם, אלא בי"ד רק כופין אותו לקיים את המצוה של השבת הרבית,

ביאורים והערות

מסתמת לשונות הראשונים משמע שתפיסתו של הלוה הועילה לו זוכה במעות, דנהי דאין המלוה מחוייב להשיב את הרבית בחוב ממוני גמור, מ"מ אין זו מ"ע גרידא לשמים אלא זו מ"ע לראות את המעות האלו כגזל בידו, וכדמצינו בשו"ת הרשב"א [ח"ב סי' רלא] שאם הלוה תובע מהמלוה להשיב לו ר"ק שניטל ממנו והמלוה כופר, צריך המלוה להשבע היסט.

31. וזה דלא כמהרי"ט [ח"ב יו"ד סי' מ] שתמה דכיון שהלוה מחוייב את הממון הזה, נמצא שמבחינת דיני הממונות נוהג המלוה כדין אלא שהוא עובר איסור, וא"כ למה ייחשב הממון גזל בידו.

והנה להלן [סעיף ה] מבואר דרבית קצוצה יוצאה בדיונים והיינו דכופין אותו לקיים את מצוה דהשבת הרבית, אך אין יורדין לנכסיו כיון שאין על המלוה חוב ממוני להשיב את הרבית אלא מצות עשה, אמנם לענין הנידון של סעיף ד, כשהלוה מיחה במלוה שלא יקח ממנו אבק רבית והמלוה נטלו בעל כרחו, הרי זה גזל גמור ביד המלוה ואף יורדין לנכסיו, כיון שממון זה לא ניתן לו בתורת רבית אלא נטלו בגזילה.

קנין הלכה

מראי מקומות

ומכין אותו עד שתצא נפשו כשאר כפייה על המצוות, כמבואר בגמ' כתובות [דף פו.] במי שאינו רוצה ליטול לולב ולישב בסוכה, 32 וביארו הראשונים שהטעם שאין יורדין לנכסיו הוא משום שחוב השבת הרבית אינו חוב גמור, שהרי בגמ' [ב"ק דף קיב.] מבואר שאם המלוה מת אין בניו מצווין להחזיר את הרבית שגבה, ואם היה זה חוב גמור היו היורשים מצווין לשלמו. ודעת החינוך [מצוה שמג] שבי"ד יורדין לנכסיו כשאר גזילות וחבלות, וכן הביא גם בשיטה מקובצת [דף סא:] בשם תוס' שאנן, 33

בגדרי חוב השבת הרבית

נתבאר לעיל מהראשונים שאין חוב השבת הרבית חוב גמור אלא מצוה, ולכן אין בי"ד יורדין לנכסיו. אמנם מצונו בראשונים ובאחרונים כמה הלכות שיש ללמוד מהן שאין זו סתם מצוה לשמים כמו צדקה, אלא זו מצוה שיש בה צדדים של חוב ממון: א. אם הלווה תפס את ממון הרבית מן המלוה לא מפקין מיניה, כן מבואר בראשונים וכפי שהבאנו לעיל [סעיף ג.], 34 ולענין צדקה פשוט שאין העני יכול לתפוס מהעשיר ממון]. ב. בתשובת הרשב"א [ח"ב סי' רלא] איתא דלוה התובע מהמלוה להשיב לו את הרבית הקצוצה שלקח ממנו והמלוה כופר, צריך המלוה להשבע היסת, והובא דין זה בשו"ע [להלן סי' קעז סעיף יא.], 35 ולכאורה פשוט דאין שבעת היסת שייכת אלא כשיש צד של חוב ממון בתביעה זו, ולא במצוה גרידא. 36 ג. כתב בספר תפארת למושה שיש שעבודא דר"ג בחוב של רבית, שאם ראובן לקח משמעון רבית קצוצה והרי הוא חייב להשיבה לו, ושמעון חייב ממון ללוי, יכול לוי להוציא את הממון מראובן, וכן כתב בשאלת יעב"ץ [סי' קמז.], 37

בדברי הט"ז ס"ק ג

[א] כתב הט"ז שמצות השבת הרבית היא רק לאחר שהלוה תבע את המלוה להשיבה, אך כל זמן שלא תבעו אין על המלוה שום מצוה להשיב הרבית. ונחלקו האחרונים בכיבוד דברי הט"ז, בקצות החושן [סי' ט] כתב דס"ל להט"ז שעיקר מצות השבת הרבית מתחדשת רק כשהלוה תבע להשיבה, אך כל זמן שהלוה לא תבעו אין מצוה כלל, והוסיף במשובב נתיבות שלפי הט"ז אם המלוה השיב את הרבית קודם תביעה אין זו אלא מתנה בעלמא ולא קיים את המצוה. והתומים והב"ח והנתה"מ [ח"מ שם, עיי"ש פ"ת] והב"מ [יו"ד סי' קסא] כתבו דטעמו של הט"ז הוא משום שאם הלוה לא תבע את השבת הרבית נמצא שמחל וכמבואר לעיל [סי' קס"ה]

ביאורים והערות

32. עיין מחנה אפרים [סי' א] וקצוה"ח [סי' לט ס"ק א] שהקשו דעכ"פ ירדו לנכסיו מדין כפייה על המצוות, וכעין מש"כ הר"ן [כתובות דף יח. בדפי הרי"ף] בענין מצות צדקה, דאף את"ל שאין שעבוד נכסים בצדקה מ"מ יורדין לנכסיו בפניו מדין כפייה על המצוות, דעד שתכפהו בגופו תכפהו בממונו, וכעין זה כתב גם הר"ן [ריש פרק מי שהיה נשוי דף ג. בדפי הרי"ף] לענין מצות פריעת בעל חוב, דאף את"ל דשעבודא לאו דאורייתא מ"מ אם הוא בפניו ירדו לנכסיו מדין כפייה.

וכתב המחנ"א דאה"ג דירדו לנכסיו מדין כפייה על המצוות. והחיות דעת [ס"ק ו] כתב שרק בצדקה יורדין לנכסיו דיש בה גם כמה לאוין, לא תאמץ ולא תקפורן, ולא בשאר מצוות. 33. וכתב התוס' שאנן דיורדין לנכסיו המלוה, אלא שגזוה"כ היא דכאשר מת ונפלו הנכסים לפני היורשים פוקעת אחריות הנכסים. 34. עיין מה שהבאנו [לעיל סעיף ג] מדברי רע"א בספר כתב וחותרם, ובמה שכתבנו ממשמעות דברי הראשונים. 35. ומהר"ם מרוטנברג [דפוס פראג סעיף קמו] המובא ברמ"א שם, סובר דאין המלוה נשבע היסת, משום דיש אומדנא שלא הלוה לו באיסור, דלא שביק היתירא ואכיל איסורא. 36. הנשבע ליתן לחבירו מתנה והלה תובעו אינו נשבע היסת כמבואר ברמ"א [ח"מ סי' פז סל"ד], 37. ומבואר בדברי התפל"מ האלו דלא ס"ל כסבורא שכתב הט"ז [ס"ק ג] בסוף דבריו, דאין לוי יכול להוציא מראובן המלוה את הר"ק שגבה משמעון, דהשבת רבית היא רק לידי שמעון, דאהדר ליה כי היכי דניחי בהדך, ולא לאדם אחר.

קנין הלכה

מראי מקומות

דמהניא מחילת הלוה על השבת הרבית, ולפי"ז רק אם עבר זמן מרובה הוי זו הוכחה על מחילה. [ב] הכנסת הגדולה [הגהת המור אות יט] האריך לחלוק על המ"ז, וכתב דפשוט שמצות השבת הרבית קיימת גם קודם שהלוה תבעה.³⁸

השבת רבית קצוצה ליורש הלוה

האחרונים נחלקו במקרה והלוה מת, אם מחוייב המלוה להשיב את הרבית ליורשו, או דכיון שהמצוה להשיב את הרבית היא כי היכי דניחי בהדך, הכא כבר מת הלוה:

א. בהגהת דגול מרכבה [על סעיף ו] כתב הנראה שא"צ להשיב את הרבית ליורשי הלוה.³⁹

ב. החוות דעת [ס"ק ד] נקט דפשוט שחייב להשיב גם ליורשי הלוה.

המלוה לחבירו על מנת שישכיר לו חצרו בפחות

כתב השו"ע שאם מלוה לחבירו ע"מ שישכיר לו חצירו בפחות, ה"ז רבית קצוצה ויוצאה בדיינים. מקור הדין הוא ברמב"ם [פ"ו מלוה ה"א], ומדוייק מהרמב"ם שאם לא פירש לו שנותן הנחה רק משכיר בסך מסויים, אין זה ר"ק אף שידוע שהמחיר בשוק יקר יותר. וכך מבואר בתשובת הרשב"א [ח"ה סי' קסה]. ויבוארו דינים אלו בס"ד להלן [סי' קסו ס"ב].

המלוה מעות על מנת שהלוה יתן מעות לפלוני

עיין ש"ך [לעיל סי' קס ס"ק יט] שהביא מש"כ המרדכי [סי' שכז] שאם ראובן הלוה לשמעון ע"מ שיתן רבית ללוי, ושמעון נתן את הרבית ללוי, מוציאין את הרבית מראובן המלוה, שהרי איסור הרבית הוא משום דדיינינן ליה כאילו הוא קיבל את המעות לידיו.

סעיף ו

מקור הדין שהיורשים אינם חייבים להחזיר רבית קצוצה שגבה אביהם הוא בברייתא ב"ק דף קיב, ועיי"ש שנחלקו בגמרא במעם הדין, רמי בר חמא דן זאת כעין יאוש ושינוי רשות, דמתוך שהלוה נתן את מעות הרבית מרצונו הו"ל כעין יאוש, וכיון שמת המלוה נקט רמי בר חמא דאמרינן רשות יורש כרשות לוקח והו"ל שינוי רשות. ורבא אמר דגזירה הוא אל תקח מאתו נשך ותרבית וחי אחיך עמך, לדידיה אוהר רחמנא, לבריה לא אוהר רחמנא. ולהלכה נקטו הפוסקים כרבא, דגוה"כ היא במעות של רבית.

ראובן שהלוה ברבית לשמעון ומת ראובן ונתן שמעון את הרבית לבנו של ראובן

הראשונים נחלקו במקרה שהמלוה מת קודם שגבה את הרבית ונתנה הלוה לבנו:

א. בתשובת הר"ן [סי' כט] מבואר דבכה"ג כופין את הבן להשיב את הרבית, דכיון שהוא עצמו גבה את הרבית כבן

ביאורים והערות

38. ומה שלמד הט"ז דבריו מלשון רש"י [דף סא: ד"ה רבית] שכתב "אם תבעו בחייו", כתב בכנה"ג שדיבר רש"י בהווה, שמכח תביעות הלווה כופין ב"ד את המלוה להשיב את הרבית. ועיי"ש עוד בכנה"ג שכתב בנידון של הט"ז כשיש אדם אחר שהלוה חייב לו, שאינו יכול לגבות מהמלוה שלוה רק כל זמן שהלוה לא תובע, וכתב הכנה"ג דמ"מ משום מצות פריעת בע"ח כופין את הלוה לתבוע את השבת הרבית מהמלוה ואז יהיה לו ממון לשלם לבעל חובו.

39. ומה שכתב הכל בו שיחזיר הרבית לו וליורשיו, כתב הדגמ"ר די"ל דהיינו ברוצה לשוב תשובה שלימה, אך אין זו עיקר המצוה.

קנין הלכה

מראי מקומות

העומד תחת אביו, דיינינן ליה כאילו הוא המלוה עצמו, ומוציאין את הרבית מידו. 40 וכן משמע בשיטה מקובצת [ב"ק דף קיב.] בשם הרשב"א.

ב. ודעת הרמ"ה [הובא שם בשמ"ק] דכיון שהתורה לא הוזהרה את הבן באל תקח אין הוא חייב להחזיר. 41

המעם שאין בזה היתר של רבית שאינה מלוה למלוה

הא דאסור ליתן את הרבית ליורשי המלוה ואין זה בכלל ההיתר שאין זו רבית הבאה מלוה למלוה, עיין בשערי יושר [שער ה פ"ד] שהאריך לחדש שאיסור לקיחת הרבית לא נאמר רק על המלוה אלא על כל ישראל, ולכן מתוך שקציצת הרבית היתה בין המלוה לבין הלוח והרי זו קציצה גמורה של רבית, מעתה אסור לכל אדם לקבל את תשלום הרבית הזו. ולכאורה א"צ לזה, דכיון שיש כאן קציצה גמורה של רבית, ובני המלוה מקבלים אותה משום שהם עומדים תחת המלוה, לכן נתינת מעות להם הויא כנתינת מעות למלוה.

ומטעם זה אם הלוח מת ובא המלוה לגבות את הקרן ואת הרבית מנכסיו, הרי זו גביית רבית גמורה ואין כאן היתר של רבית שאינה מלוה למלוה, וכן משמע בסוגיית הגמ' [דף סז.] שדנה רק בגביית אבק רבית מהיתומים, ומשמע שרבית גמורה אסור לגבות מהם.

מלוה שנגבה רבית ולא גבה את הקרן ומת

המחנה אפרים [סי' ג.] דן במלוה שנגבה את הרבית ולא גבה את הקרן ומת המלוה, האם יגבו יורשיו את כל הקרן, שהרי הם פטורים מהשבת הרבית, או מתוך שהמלוה עצמו היה מחוייב להשיב את הרבית יש לנכות סכום זה מהחוב שהוא מוריש להם. וכתב המחנ"א שזה תלוי במחלוקת הראשונים אם המלוה קנה את מעות הרבית שניתנו לו, כמ"ש הרמב"ן והרשב"א והרימב"א, וכמו שפסק השו"ע להלן [סעיפים ח-ט], או שלא קנה, דאם המלוה קנה את מעות הרבית אין לנכות אותה מהקרן, ויורשיו פטורים מלהשיב את הרבית, ולהראשונים הסוברים שלא קנה את הרבית מנכין אותה מהקרן. ולפי"ז למאי דנקטינן להלכה שהמלוה שקיבל רבית קנאה, אין מנכין מהקרן.

ובשו"ת רע"א [סי' פ.] הביא שהראנ"ח תלה גידון זה במחלוקת הראשונים [המובאת בס' קסו] אם באבק רבית אמרינן סלוקי בלא זווי אפוקי הוא. ורע"א כתב שאין לקשר את הגידון של אבק רבית לגידון של יורשי המלוה. 42

ועיין פתחי תשובה [ס"ק ג.] שהביא משו"ת תפארת צבי [חיו"ד סי' מח.] שכתב סברא אחרת לנכות מהקרן, דכיון שאם המלוה עצמו היה תובע בב"ד מהלוח את הקרן, היו ב"ד מורין לנכות את סך הרבית שהמלוה צריך להחזיר, לכן אין ירושה בחוב כזה שא"א לגבותו בב"ד. 43

ביאורים והערות

40. עיין בשו"ת רע"א [סי' פ.] שביאר דברי הר"ן באופן שלא מוכח מהם הדין הנ"ל, אמנם בשערי יושר [שער ה פ"ד] הוכיח שכונת הר"ן כמו שכתבנו למעלה בשמו.

41. ולכאורה יש לשאול על הרמ"ה דאם הבן לא הוזהר באל תקח א"כ יגבה לכתחילה את הרבית, וברמ"ה משמע שלכתחילה אינו גובה. 42. מש"כ רע"א להוכיח מתשובת הר"ן [סי' כט] שמנכין מהקרן, עיין שערי יושר [ש"ה פ"ד] שתמה על דבריו, דהר"ן איירי באופן שירשי המלוה עצמם קיבלו את הרבית, ובכה"ג בדין שהרבית יוצאה מהן בדיינים דהוי כאילו הם עצמם הלוח ברבית, ובכה"ג פשוט שמנכין הקרן.

43. סברא זו של התפארת צבי לכאורה מחודשת, דבשו"ת הר"ן מבואר שאפילו לגבי חוב הרבית שהלוח התחייב למלוה בזמן ההלואה שייכא ירושה, שהרי אם מת המלוה ויורשיו גבו את הרבית מהלוח אין המעות גזל בידם אלא חשיבי מעות של רבית, ומבואר שחוב הרבית קיים אף שאסור לשלם אותו, וכ"ש שחובתו של המלוה להשיב את הרבית אינה יכולה לגרוע מירושת הקרן של החוב.

קנין הלכה

מראי מקומות

סברא נוספת שהובאה במחנה אפרים [סי' ג הנ"ל] היא דכיון שאם הלוח תפס מהמלוה ר"ק שגבה ממנו אין מוציאין מידו, הכא תפוס הוא בחוב של הקרן של ההלוואה, אמנם יש לדון בסברא זו דכיון שהלוח לא הודיע שהוא תופס את החוב עבור הרבית שהמלוה חייב להשיב לו, אין זו תפיסה.

הניח להם אביהם דבר מסויים שקיבל ברבית קצוצה

מקור הדין של השו"ע שאם הניח להם אביהם דבר מסויים צריכים להחזיר משום כבוד אביהם הוא בכרייתא ב"מ דף סב. והנה לשון הכרייתא הוא "חייבין להחזיר" מפני כבוד אביהם, והשו"ע כתב צריכין להחזיר, וכתב המל"מ [פ"ד ה"ה] דהשו"ע בא לרמוז בזה שאין ב"ד כופין את הבנים להחזיר אלא הוי כשאר מצות כיבוד אב שאין כופין עליה הואיל ומתן שכרה בצידה. אמנם בתוס' [כתובות דף פו. ד"ה פריעת] משמע דכופין את הבנים להחזיר, והטעם דאין כאן רק ענין של כבוד אביהם אלא יש כאן קלון לאביהם אם ישאר בידם החפץ שקיבל אביהם בתורת רבית, ולכן עדיף משאר מצות כיבוד אב, וכ"כ המחנה אפרים [סי' ח].

כתב הב"י [יו"ד סי' רמ] דאין כאן מצות כיבוד אב מעיקר הדין, שהרי קי"ל דכיבוד אב משל אב ולא משל בן, והכא כבר זכו הבנים בחפצים האלו והו"ל משל בן. אלא הוי תקנה מיוחדת דכיון שעשה אביהם תשובה ורצה להחזיר ולא היה סיפק בידו, חששו חכמים לכבודו ודנו זאת כאילו לא ירשו זאת הבנים, והו"ל כמשל אב ולא משל בן.

הניח להם דבר מסויים שגבה כאבק רבית

גם אם הדבר המסויים היה של אבק רבית, כתב הריטב"א [דף סא:]: שצריכין להחזיר מפני כבוד אביהם, והוכחו הדברים במל"מ [פ"ד ה"ה].

אב שלא עשה תשובה

מש"כ בשו"ע שאם האב לא עשה תשובה אין הבנים צריכים לחוש לכבודו, מקורו בגמ' [ב"מ דף סב.]: שהקשו דאם לא עשה תשובה אינו עושה מעשה עמך וא"צ לחוש לכבודו. ולכאורה צ"ע דהא לא מיירי במומר לכל התורה כולה, אלא רק למצות רבית, והיה זה לתיאבון ולא להכעיס, ולמה פטורים מלכבדו. וכתב הפנ"י [ב"ק דף צד:]: דכיון שבאיסור רבית הוא רשע לכן א"צ לחוש לקלונו בחטא זה.

מלוה שרצה להחזיר הרבית ולא קיבלו ממנו משום תקנת השבים

במקרה שהאב רצה להחזיר את הרבית ולא קיבלו ממנו משום תקנת השבין [המובאת להלן סעיף ז], אם חייבים הבנים להחזיר משום כבוד אביהם, כתבו תוס' [ב"ק דף צד: ד"ה אין] ג' דרכים: א) כיון שעשה תשובה ורצה להשיב הרבית ולא קיבלו ממנו תו אין לו קלון בחפץ זה ואין הבנים צריכים להשיבו. ב) בחפץ מסויים לא נאמרה תקנת השבים וא"כ לא משכח"ל האי דינא. ג) אף שלא קבלו ממנו מ"מ היה לו לחוש לכבוד עצמו ולמכור את החפץ שקיבל ברבית, וכיון שלא עשה כן ולא חשש לכבוד עצמו גם הבנים אינם צריכים לחוש לכבודו.

ועיין רע"א שהביא את הדרך הראשונה של תוס', שלא נאמר בזה כלל החובה להשיב מפני כבוד אביהם, והקלו כדרך זו בדרבנן.

סעיף ז

מקור הדין הוא בגמ' ב"ק דף צד: שם הובאה ברייתא העוסקת בתקנת השבין, דגולנים ומלויי ברבית שהחזירו אין מקבלין מהן והמקבל מהן אין רוח חכמים נוחה הימנו. טעם התקנה הוא כדי להקל על הרוצים לחזור בתשובה.

קנין הלכה

מראי מקומות

ונקטו רוב הראשונים שתקנה זו נוהגת לדורות [ודלא כר"ת בתוס' (שם ד"ה בימי) שכתבו שהתקנה נתקנה רק לדורו של רבי, לא לפניו ולא לאחריו], וכן כתבו הטו"ש"ע להלכה.

וכתבו הראשונים כמה הלכות בתקנה זו:

- א. תוס' [ב"ק שם ד"ה בימי] והרא"ש [פ"ט ב"ק סי' ב] כתבו שהתקנה לא נאמרה אלא בבני אדם שרוב עסקם ומחיתם היה מגזל ומרבית, ואם יצטרכו להשיב כל מה שקיבלו באיסור יתרוקן ביתם, ועלולים להמנע מלעשות תשובה, אבל מי שגזל או נמל רבית באופן חד פעמי אין בו תקנה זו, ומחוייב הוא להשיב הגזל והרבית ומקבלים אותו ממנו, וכן פסקו הטו"ש"ע.
- ב. עוד כתב שם הרא"ש, וכ"כ הרמב"ם [פ"א גזילה הי"ג] שהתקנה היתה רק כמי שבא מעצמו לעשות תשובה ולהשיב הגזל והרבית, אבל אם לא עשו תשובה מותר לתובעו כבי"ד ובי"ד יוציאו מידם, וכן כתבו הטו"ש"ע.
- ג. בגמ' [שם] איתא דכל זמן שהגזילה קיימת ביד הגזלן לא נאמרה התקנה, ומחוייב הוא להשיבה ורשאי הנגזל לקבלו הימנה.⁴⁴

ונחלקו הפוסקים אם דין זה נאמר גם לענין מלוה שלקח רבית מהלוה:

- א) רבינו ירוחם [הובא בנקודות הכסף] והפרישה כתבו שגם ברבית נאמר דין זה, ולכן אם קיבל פירות בתורת רבית והם עדיין ברשותו מחזירים ומקבלין הימנו ואין בו תקנת השבין.⁴⁵
- ב) הש"ך [נקודה כ] והמל"מ [פ"ד ה"ד] הביאו את לשון הרמב"ם שכתב וז"ל: ואם היתה הגזילה קיימת והרבית דבר מסויים והרי הוא בעצמו מקבלין מהן עכ"ל. וכתבו שיש ללמוד מדבריו שיש חילוק בין רבית לבין גזילה, שברבית נאמרה התקנה גם אם הרבית קיימת ברשותו, אא"כ הוא חפץ מסויים.⁴⁶
- וכתב הש"ך דטעם החילוק בין רבית לבין גזילה הוא שברבית הלוה נתנה למלוה מדעתו. והמל"מ כתב דעיקר החילוק הוא שברבית המלוה קנה את הרבית וזכה בה, ולכן חשבינן לה כאינה קיימת, משא"כ בגזילה שלא קנאה הגזלן.

גדר הדין של תקנת השבין

- א) הרמב"ם [פ"ד מלוה הי"ג] כתב שגדר התקנה של תקנת השבין הוא שהלוה מוחל למלוה על השבת הרבית, והיינו שעצם חוב השבת הרבית קיים, אלא שציוו חכמים על הלוה למוחלו, ומזה למד הרמב"ם שיכול הלוה למוחלו על השבת הרבית [ודלא כהוראת הגאונים המובאת ברמב"ם שם]. וכן גם לשון הרמב"ם [פ"א גזילה הי"ג] "אלא תקנת חכמים היא שאין מקבלין הימנו אלא עוזרין לו ומוחלין לו", ומשמע שעצם החיוב קיים אלא שהנגזל והלוה מוחלין.⁴⁷

ביאורים והערות

44. ובמקרה שהגזלן קנה את הגזילה בשינוי כתב השט"מ [ב"ק שם] בשם הרמ"ה והמאירי, דאפ"ה מיקרי גזילה קיימת ואין בה תקנת השבין, וזה דלא כהמל"מ [פ"ד מלוה ה"ד] דאם קנה בשינוי הוי בגדר גזילה שאינה קיימת ונוהגת בה התקנה.
45. ואם קיבל מעות והן ברשותו, כתב הבית מאיר דזה לא מיקרי שהרבית קיימת, דמעוה אינן חפץ הניכר כלל, וכיון שהמלוה קנה אותן הוי כאן הרבית קיימת, [ולענין גזילה מסתבר שגם אם גזל מעות והן ברשותו הוי כגזילה קיימת, שהרי לא קנה אותן כלל]. ובספר שער דעה משמע שגם לענין מעות של רבית אין תקנת השבין אם הן ברשותו.
46. לפי הש"ך והמל"מ הא דכשהרבית היא דבר מסויים מקבלין הימנו, הוא לכאורה משום שדבר מסויים הנמצא ברשותו הוא קלון לו, וכשם שציוו מטעם זה על הבנים להחזיר רבית שהיא דבר מסויים משום כבוד אביהם.
47. כמ"מ [פ"א גזילה הי"ג] כתב דנראה שאם הנגזל רוצה לכוף את הגזלן כבי"ד, ואינו רוצה לקיים את התקנה, בי"ד נזקקין לו. וע"ע בש"ך [חור"מ סי' שסו ס"ק א] שכתב בשם הספר חסידים שאם הנגזל חייב ממון לאחרים אין לו לנהוג את תקנת השבין, אלא צריך הוא

קנין הלכה

מראי מקומות

[ב] הסמ"ג [הובא בהגהות מיימוניות פ"ד מלוה אות ע] כתב שבתקנת השבין הפקיעו חכמים את ממון הלוח, [ואינו ממעם מחילה, ולכן כתב שאין ללמוד מתקנת השבין שיכול הלוח למהול על השבת הרבית].

חיוב המלוה לצאת ידי שמים ולהחזיר הרבית

בגמרא [שם] הובאה כרייתא דמלוי כרבית אע"פ שגבה את הרבית מחזירין, וכיארזו בגמ' דהם מחזירים אך הלוח אינו מקבל מהם, והא דהם מחזירין הוא לצאת ידי שמים.

הרמב"ם והטוש"ע לא כתבו דין זה, ורק הש"ך [ס"ק יג] הביא בשם הריב"ש [סי' תיז] דהן חייבין להחזיר לצאת ידי שמים, וציין הש"ך לטוש"ע [ח"מ סי' שסו], ושם איתא בטור דכאשר הגולן מחזיר לצאת ידי שמים רשאי הנגול לקבל ממנו, ואין זה סותר לתקנת השבין.⁴⁸

סעיף ה

מקור הדין הוא בגמ' דף סה, דאביי סבר דכיון שקצין עמו זוז ברבית ואולי ד' גריוי בזוזא רק ד' גריוי הן הרבית הקצוצה, ואידך אוזולי הוא דקא מוזיל בהדיה, והיינו שהוזו החמישי הוא הוזלה והוי נתינה נוספת שלא נקצצה מתחילה ואינה רבית קצוצה. ורבא סובר שמחזיר לו ה' גריוי משום דמעיקרא בתורת רבית אתא לידיה, ולכאורה כוונתו לומר שכל הה' גריוי באו לו מחמת הוזו של ר"ק ולכן מחזיר את כל הגריוי שקיבל.⁴⁹

וממעם זה כתב רב האי גאון שאם רצה המלוה להחזיר מעות תמורת הגריוי מחזיר זוז ורביעי, דאף שקצין עמו מתחילה רק זוז ברבית, מ"מ ע"י נתינת הגריוי מקבל הגריוי החמישי שם של ר"ק.⁵⁰

בשהמלוה רוצה להחזיר מעות

מקור הדין הוא בדברי רב האי גאון אשר הביאם הרמב"ן והרשב"א והרא"ש, והכוונה בזה שאם הלוח תובע שישב לו את הגריוי עצמם והמלוה אינו רוצה להחזיר אלא מעות, רשאי המלוה להחזיר מעות כיון שכבר זכה ברבית שניתנה לו ואינו חייב להשיב אלא מעות.⁵¹

ביאורים והערות

לקבל מהגולן את הגזילה כדי שיוכל לפרוע לבעל חובו. ומשמע שנקטו שתקנת השבין היא מדת חסידות שנוהגים בה הנגול והלוח, ואין לנהוג חסידות זו במקום שהוא חייב לאחרים ממון.

48. והיינו דעת הטור והשו"ע שאם הגולן מחזיר את הגזילה משום עצם מצות השבת הגזילה, נאמרה בזה התקנה שאין לקבל ממנו, אך אם הגולן יודע את התקנה ושהנגול מצווה שלא לקבל ממנו, ואעפ"כ הוא רוצה להחזיר לצאת ידי שמים, בזה רשאי הנגול לקבל ממנו לפי הטור. והיש"ש חלק על הטור והביא את הגמ' הנ"ל שמבואר שגם אחרי שהגולן חזיר את הגזילה לצי"ש מ"מ אין מקבלין ממנו, אך דברי היש"ש לא הובאו בש"ך [בסי' שסו], ואדרבה, מדברי הש"ך בסעיף דידן שציין לטוש"ע חו"מ [שם] נראה דס"ל דכשמחזיר לצי"ש אין מוחזין על הנגול מלקבלו. [והריב"ש הנ"ל שכתב שהגולן והמלוה חייבין לצאת יי"ש, סיים דמ"מ אין מקבלין מהן, והש"ך השמיט דברים אלו משום דברי הטוש"ע הנ"ל שכתבו דמקבלין מהן].

49. לכאורה אין זה מן התורה אלא מדרבנן, שמדרבנן מצטרף הגריוי החמישי להיחשב גם הוא ר"ק, מתוך שניתן בנתינה אחת עם הד' גריוי.

50. אך אם היינו מגדירים את נתינת ה' הגריוי כהוזלה של הגריוי א"כ לא קיבל ממנו אלא זוז של רבית ולמה יחזיר זוז ורביעי.

51. ולכאורה ה"ה איפכא, אם המלוה רוצה להחזיר גריוי והלוח תובע דוקא מעות, היא המלוה מחוייב להחזיר דוקא מעות [ואם בא ליתן את הגריוי מדין שו"כ ככסף אפשר שדינו כלוח, שאם יש לו מעות אינו יכול לפרוע בשוה כסף, א"נ נפק"מ אם הוזלו הגריוי, דמדין שו"כ ככסף יהא חייב ליתן לו גריוי בשווי זוז ורביעי, כן כתב החוות דעת [סוס"ק י].

קנין הלכה

מראי מקומות

ומה שכתב השו"ע הטעם משום שהמקח שנעשה באיסור קיים, כן כתב רב האי גאון הנ"ל. ועיין מל"מ [פ"ח מלוה ה"א] ומחנה אפרים [סי' ב] שביארו את דבריו דס"ל שכאשר הסכימו המלוה והלוה שיתן לו גריוו במקום זוו הרבית שנתחייב לו, הסכם זה השיב כמקח בפני עצמו, שמוכר לו גריוו תמורת זוו הרבית שנתחייב לו.⁵²

סעיף ט

מקור הדין הוא בגמ' דף סח. דנחלקו אביו ורבא, דאביו סבר דמחזיר לו דינר, ורבא אמר דמחזיר לו את הגלימא עצמה כי היכי דלא נימרו גלימא דמכסי בה דרביתא היא.

אם הוזלה הגלימא מחזיר לו את הגלימא ומוסיף דמים להשלים לשווי דינר שהיתה שוה בזמן שנתנה הלוה למלוה, וכ"כ החוות דעת [ס"ק י].

קנין ברבית את הגלימא עצמה

הגמ' איירי כשקצץ דינר ונתן גלימא בתמורתו, ונחלקו האחרונים במקרה שקצץ מתחילה את הגלימא עצמה ברבית.⁵³

א. המל"מ [פ"ח מלוה ה"ו] כתב שבמקרה זה מחוייב מן הדין להחזיר את הגלימא עצמה.

ב. השער המלך [פ"ה אישות ה"ו ד"ה מכלל] והאבני מילואים [סי' כה ס"ק כב] חלקו על המל"מ, דכיון שמבואר בראשונים שהמלוה קנה את הרבית שניתנה לו ואינו חייב אלא מעות, למה יהא מחוייב להחזיר את הגלימא עצמה. והאבני נזר [שו"ת יו"ד סי' קעב] והחזו"א [אה"ע סי' מב ס"ק ב] כתבו דלא נתכוין המל"מ לומר שהמלוה לא קנה את הגלימא ולכן חייב להחזירה, אלא כונתו לומר דכיון שמתחילה קצץ שיתן לו את הגלימא עצמה שהוא חפץ בה יותר מאשר ברבית, היא הנאה דאיסורא וגם היא כלולה במצות השבת הרבית, ולכן אף שקנה המלוה את הגלימא מ"מ מחוייב הוא להשיבה בעצמה.⁵⁴

ביאורים והערות

52. ולכן כתב המל"מ שלא שייך לומר אי עביד לא מהני לגבי הקנאת הגריוו מהלוה למלוה, כיון שהמקח הזה של החלפת זוו הרבית בגריוו לא נאסר. והמחנ"א כתב דאף לפי הראשונים הסוברים שבעלמא לא קנה המלוה את מעות הרבית שניתנו לו אלא הן גזל בידו, הכא קנה המלוה את הגריוו, כיון שעצם הקנאת הגריוו אין בה איסור. אמנם לכאורה הדברים צ"ב, דכשם שאם הלוה היה נותן זוו היינו רואים זאת כאיסור גמור של נתינת רבית, כן כאשר נותן הוא גריוו תמורת הזוו הרי זו נתינה של רבית, והרי היא אסורה מהתורה ונימא בה אי עביד לא מהני, וגם תיהוי גזל ביד המלוה.

53. לכאורה צ"ע דהא אי אפשר להתחייב חפץ מסויים, כמבואר ברשב"א ובר"ן [ע"ז דף סג], ועיין קצוה"ח [סי' רג ס"ק ד], וא"כ נהי שנתחדש שמעות ההלוואה יכולות לחייב גם רבית, דכך התנו ביניהם שנותן לו ק' ומתחייב לו ק"כ, מ"מ איך יחייבו המעות האלו ליתן דוקא גלימא. ואפילו לגבי פירות שאינם מסויימים נטו הראשונים לומר שאין הכסף [וכן עבודת הפועל] מחייבין ליתן דוקא חטים. ואולי י"ל דנהי שמצד דיני הממונות לא חלה התחייבות זו ליתן לו דוקא גלימא, מ"מ כיון שהתנו כן מתחילה לכן חל שם רבית קצוצה על הגלימא עצמה, ומחוייב להשיב בדוקא אותה.

54. והוסיף החזו"א שבאופן זה שקצץ את הגלימא עצמה אם הוזלה הגלימא די בהשבתה וא"צ להוסיף דמים.

שאלות לחזרה על החומר הנלמד בחודש כסלו תשע"ח

יו"ד הלכות ריבית מסי' קס סי"ז עד סי' קסא ס"ט

מיוסדות על טור וב"י, שו"ע ט"ז וש"ך, נקוה"כ רעק"א ופתחי תשובה

סימן קס סעיף יז

- א. 1) תלמיד חכם האם מותר להלוות בריבית לעם הארץ?
- 2) תלמיד חכם האם מותר להלוות בריבית לתלמיד חכם אחר, הלוואה של ממון?
- 3) תלמיד חכם האם מותר להלוות בריבית לתלמיד חכם אחר, דבר מאכל? ומה הטעם?
- 4) ומה הדין כשהתנו על כך בתחילה?
- 5) והאם עדיף להתנות בתחילה שנותן לו דרך מתנה?
- 6) ומה טעם לא ירגילו עצמן ת"ח בכך?

סעיף יח

- ב. מעות של יתומים מותר להלוותן בריבית;
  - 1) האם מותר להלוותן גם בריבית קצוצה?
  - 2) האם מותר להלוותן בכל ריבית דרבנן או רק בקרוב לשכר ורחוק מהפסד?
  - 3) מה הטעם שקרוב לשכר ורחוק מהפסד קיל יותר משאר ריבית דרבנן?
- ג. 1) מעות יתומים להלוות בריבית - האם אפשר רק בבי"ד, ומה הטעם?
  - 2) מהו המנהג - המובא ברמ"א ובש"ך - במעות יתומים להלוותן בריבית?
- ד. 1) מה הדין אם המקבל טוען לא קיבלתי אלא פלגא בשכר ופלגא בהפסד?
  - 2) ומה הדין אם היתום מוחזק?
  - 3) אם היתום אינו לפנינו האם טענינן ליתמי?
- ה. 1) אלמנה שאינה יודעת להתעסק בשלה - האם יש להם דין יתום, ומה הטעם?
  - 2) גדול שמת אביו ואינו יודע להתעסק בשלו - האם יש לו דין יתום?
  - 3) מי שאין אביו רוצה לפרנסו ולספק צרכיו - האם יש לו דין יתום?
- ו. 1) מי שחייב ליתומים וטוען שנתן להם ריבית, והיתום טוען שלא קיבל, מי נאמן, והאם צריך לישבע, ומה הטעם?
  - 2) והאם יש נפק"מ בזה בין יתומים לשאר אנשים?
- ז. 1) אחד נשתתף עם יתומים והאפוטרופוס הלוה הממון בריבית, חלק בא"ר וחלק בדרך היתר, האם יכול השותף לקחת מהריוח שבהיתר נגד מה שיטלו היתומים מהריוח שהוא א"ר, ומה הטעם?
  - 2) האם מותר ללוות בריבית - דאורייתא או דרבנן - לצורך סעודת שבת או סעודת מצוה?
  - 3) נכסי יתום שניתנו - קרוב לשכר ורחוק מהפסד או במשכנתא או בחכירי נרשאי - בהיותו קטן, ונשאר אחר שהגדיל, האם יכול ליקח מהריוח שהרויח לאחר שהגדיל כיון שהתנאי והעסק היה בשעת היתר? ומה הטעם?

סעיף יט

- ח. אפוטרופוס שהלוח מעות היתומים בריבית קצוצה ;
1) האם חייב הלוח לשלם ליתומים את הריבית?
2) אם הלוח הרויח רק כפי מה שקצץ ליתומים, כמה נותן להם וכמה נשאר לעצמו?
3) אם הלוח הרויח כ"כ הרבה, שחצי מהרויח הוא הרבה יותר ממה שקצץ להם, כמה צריך ליתן להם, ומה הטעם?
4) ומה הדין אם לא התנה כלל עם היתומים, האם צריך ליתן להם מהרויח?
ט. אם הלוח טוען לאפוטרופוס פרעתיך כך, והאפוטרופוס אומר לא פרעתיני אלא כך, מי נאמן, והאם צריך לישבע ;
1) כשהלוח מודה דשל יתומים הלוחו?
2) כשהלוח מכחיש ואומר איני מאמינך דשל יתומים הם?
י. 1) אם המקבל טוען שהתנה 'מלבד מכת מדינה', והאפוטרופוס אינם מודים לו, מי נאמן, והאם צריך שבועה, ומה הטעם?
2) אם האפוטרופוס אומרים שהותנה תנאי אחד לתועלת היתומים, והמקבל מכחיש, מי נאמן?

סעיף כ

- יא. אפוטרופוס שהלוח מעות היתומים בריבית קצוצה והאכיל היתומים ;
1) האם היתומים צריכים להחזיר הריבית - עכשיו או כשיגדלו, ומה הטעם?
2) האם האפוטרופוס צריך להחזיר הריבית - ומה הטעם?
יב. 1) אפוטרופוס שהלוח מעות היתומים בריבית קצוצה, ועדיין המעות בעין ביד היתומים, האם מוציאים מהם, ומה הטעם?
2) ואם המעות ביד האפוטרופוס, האם מוציאים ממנו, ומה הטעם?
3) כשהמעות ביד האפוטרופוס, האם שייך לומר דזכי בהו הקטנים מדין זכין לקטן, ומדוע?
יג. מעות של עניים או של תלמוד תורה וכדו' ;
1) האם מותר להלוותן בריבית דאורייתא?
2) והאם מותר להלוותן בריבית דרבנן או באבק ריבית?
יד. הלוח מעות עניים בריבית ;
1) האם נאמן המלוה לומר שמעות של עניים הם?
2) ומאי שנא מאפוטרופוס לגבי מעות של יתומים?
3) ואם ידוע שמעות של צדקה בידו?

סעיף כא

- טו. 1) הלואות ממון מאה במאה ועשרים, והוזלו הפרוטות, האם בתר מעיקרא אזלינן או בתר פרעון?

2) הלוואת ממון מאה במאה, ונתייקרו הפרוטות, האם בתר מעיקרא אזלינן או בתר פרעון?

טז. המעכב דמי שכירות חבירו, ותובעו מה שהיה יכול להרויח במעות, האם יש בו משום ריבית, ומה הטעם?

סעיף כב

- יז. 1) האם מותר ללוות בריבית מפני פיקוח נפש?
- 2) האם המלוה מותר להלוות בריבית מפני פיקוח נפש?
- 3) האם מותר ללוות או להלוות בריבית קצוצה או דרבנן לצורך קהל או לצורך מצוה?

סעיף כג

- יח. 1) להלוות מעות על מנת שכל מלאכה שתבא ליד הלוח יתן אותה למלוה לעשותה, האם הוי איסור דאורייתא או דרבנן או היתר, למ"ד טובת הנאה ממון, ולמ"ד טובת הנאה אינה ממון?
  - 2) מהיכן הביא הט"ז ראייה לדבריו, ואיך דחה ראיית הב"י מדין הכהן בתרומות ומעשרות?
  - 3) להט"ז מה טעם לא מיקרי הנאה כמו שאמרו באומן דמיקרי שומר שכר בהיא הנאה שנותן לו לתקן?
- יט. 1) מה הדין אם הלוח הוא בעל מלאכה, והוא מלוה לו על מנת שיעשה לו מלאכה בזול?
2) ומאי שנא מחצר דהוי אבק ריבית?

סימן קסא סעיף א

- כ. 1) האם יש איסור ריבית בהלוואת קרקע בקרקע, מן התורה ומדרבנן?
  - 2) האם יש איסור ריבית בהלוואת כסף בקרקע, מן התורה ומדרבנן?
  - 3) האם שייך ריבית בעבדים, ובאיזה אופן, והאם אסור, ומנלן?
  - 4) האם שייך ריבית בשטרות, ובאיזה אופן, והאם אסור, ומנלן?
- כא. 1) פחות משה פרוטה, האם יש בו איסור ריבית מן התורה או מדרבנן?
2) מה הטעם שאין מוציאין אותו בדדיינים?
3) ומה הדין אם הדדיינים רוצים להזדקק לישב בדין על זה?
- כב. כללא דרביתא כל אגר נטר אסור;
- 1) האם איסורו מן התורה או מדרבנן - בדרך מקח ובדרך הלוואה?
  - 2) חוב שיש לאדם אצל חבירו - לא בדרך מקח ולא בדרך הלוואה, האם יש איסור אגר נטר? והאם יוצאה בדדיינים?
  - 3) מלוה שהתרה את הלוח שאם לא ישלם לו מעותיו יצטרך לשלם לו כל מה שיכול להרויח, האם יש בזה איסור ריבית?

סעיף ב

1. כג. (1) אבק ריבית - האם חייב להחזיר לצאת ידי שמים?
- (2) אם אומר שמשלם רק בדיני אדם, האם מותר לקבלו?
- (3) נתן הלוח אבק ריבית לשליח דמלוח, האם יכול הלוח לחזור או שכבר זכה המלוח, ומה הטעם?
- (4) נשבע לפרוע ריבית דרבנן, האם חייב לפרוע?

סעיף ג

1. כד. (1) אבק ריבית שתפס לוח משל מלוח - האם מוציאין ממנו?
- (2) ומה הדין אם נחלקו הפוסקים אי הוי א"ר או ר"ק?

סעיף ד

1. כה. (1) אבק ריבית שהוציאו ממנו בע"כ בדיני עכו"ם, או דין ישראל שטעה, האם יוצאה בדיינים?
- (2) אבק ריבית שפסקו לו לשלם, מחמת שלא היה לו ראייה, ואח"כ בירר בראיה שריבית הוא, האם יוצאה בדיינים?
- (3) אבק ריבית דבשטרא, מגבינן או מנכינן, ומה הטעם?

סעיף ה

- כו. ריבית דאורייתא ;
- (1) האם יוצאה בדיינים - כשתבעו הלוח וכשלא תבעו?
- (2) האם בי"ד יורדין לנכסיו?
- (3) ובאיזה אופנים בי"ד יורדין לנכסיו?
- כז. אחד שלא היה לו לשלם רק מה ששילם לאחד ריבית קצוצה, האם יכול בי"ד לכפות המקבל להחזיר הריבית, ומאלו טעמים?

סעיף ו

1. כח. (1) מי שלקח ריבית קצוצה ומת, האם צריכים הבנים להחזירו, אם היה כסף או דבר מסויים או כל דבר שהוא בעין, ומה הטעם?
- (2) אם אחד נתן למלוח ריבית קצוצה ועדיין לא פרע לו הקרן, ומת המלוח, האם יכול לנכות להיורשים מהקרן שחייב לשלם להם מה שנתן ריבית קצוצה?
- (3) מה הסברות שנידונו בזה?
- (4) אם מת הלוח, האם חייב המלוח להחזיר ליורשי הלוח, והאם בי"ד כופין אותו, ומה הטעם?

סעיף ז

- כט. 1) אם המקבל רוצה לשוב בעצמו ולהחזיר הריבית, האם מקבלין ממנו, אם היה כסף או דבר מסויים?
2) מה הנפק"מ אם רוב עסקו ומחייתו בריבית או שעושה באקראי?

סעיף ח-ט

- ל. 1) מקח שנעשה באיסור, האם הוא קיים?
2) נתן לו דבר מסויים לתשלום הריבית, האם חייב להחזיר לו, ומה הטעם?
3) ומה הדין אם נשתמש בדבר המסויים ופחתו דמיו?

שאלות הנוגעות למעשה בחומר הנלמד בחודש כסלו תשע"ח יו"ד הלכות ריבית מסי' קס סי"ז עד סי' קסא ס"ט

א. אברכים שרגילים להביא ארוחת צהרים לכולל.

1. אחד רגיל להביא לחם וחבירו מביא מאכלים מבושלים, מי שמביא מבושל שכח יום אחד להביא, האם יכול ללות מחבירו לחם ויאמר לו שמחר יביא ארוחת צהרים כפולה גם עבורו.
2. האם יש חילוק בין אם מתנה כן מפורש, או שרק אמר שמחר יביא גם עבורו ולא פירט מה, ולמחרת כשיביא מבושל כפול יאמר לו שהביא כך כי זה האוכל שרגיל להביא, או שהביא כפול בכונה כי רצה לשמח אותו.
3. שתיהם רגילים לקנות ארוחת צהרים קבועה, של אחד יותר יקר, שכח להביא כסף ומבקש מחבירו שישלם עבורו היום, והוא ישלם עבורו מחר.
4. טעה וחשב שלת"ח מותר אפילו לקצוץ לשם ריבית, לזה מחברו כסף לקנות ארוחת צהרים, וקבע שיחזיר יותר, וכן מי שסבר שלת"ח אין איסור קציצה ולזה מחבירו דולרים, או מאכלים מסויימים ע"מ להחזירם, ונתייקרו, נודע לו שיש איסור, רוצה לתת לו את התוספת כמתנה גמורה ממש.
5. בחורים בישיבה אחד לא אוהב את הארוחת צהרים של היום, האם יכול לתת חלקו לחבירו ע"מ שמחר יתן לו את שלו, כאשר שהאוכל שלמחרת יותר יקר.
6. חברי חדר שיש ביניהם תורנות מי קונה אוכל לחדר לשבת, האם מותר להגיד במפורש, או לא במפורש, שהוא יקנה שבוע הבא יותר מוצרים כמתנה לחברי החדר.
7. תורנות בין חברי הכולל מי שמכין מכספו את סעודת הסיום, לשתייהם נולד ילד, האם יכול אחד לומר שהוא יקנה עבור שתייהם את הכיבוד שמביאים לכולם, והשני יערוך במקומו את סעודת הסיום. - והאם יש חילוק לכמה אברכים המדובר, ומה כמות האוכל וההפרש שיהיה בקניה.

וסי"ז, ט"ז סקי"ג, ט"ך סקכ"ד, ביאור הגר"א סקי"ג, וסקל"ט, זככי יוסף, מבי"ט ח"א נ"א, גלור"ת מ"ז ח"ד.

מבואר שת"ח מותרים ללות בריבית בשיעור מועט, ושיעורו עד חומש, ולדעת המחבר בקצין אסור, ורק בריבית מאוחרת מותר, ואפילו שנותן מחמת הלואה ברור שמתכוין למתנה ומותר, ואפילו שההוספה היא בשעת פרעון

כמבואר בראשונים ובביאור הגר"א, ולכאורה לדעת הב"ח לעיל שהאיסור הוספת דבר מועט בשעת פרעון הוא כשנותנו בנפרד, כאן גם באופן זה מותר. ובביאור הגר"א מבואר שלדעת המחבר מותר רק כשאנו מפרש כלום, אבל לדעת הט"ז כאשר משאיר הברירה בידו שרק אם ירצה יתן גם לדעת המחבר מותר. ולדעת הרמ"א בדבר מועט אפילו התנה להדיא שיתן מותר, ובט"ז כתב שזה רק בתנאי שיאמר מפורש שנותן לשם מתנה, אבל אם בתחלה קצץ לשם ריבית ונודע לו שבזה גם לת"ח אסור, ועכשיו רוצה לתת לשם מתנה, אסור, כמבואר במבי"ט, ובגדול"ת כתב שגם בת"ח אפילו קצץ על דבר שאיסורו רק משום א"ר ועכשיו רוצה לתת לשם מתנה גמורה אסור. ובמחבר כתב שההיתר הוא בדבר של מאכל אבל בביאור הגר"א הביא דברי הרמב"ן כתב שזה רק בעסקי סעודה ולא כתב סעודה, א"כ אפשר שלא רק אוכל אלא ה"ה כסף לקניית אוכל, אבל י"א שזה רק בדבר מאכל, ובש"ך כתב שזה רק בשתייהם ת"ח, אבל בפ"ת סימן קע"ה סק"ב נראה שגם כשרק המקבל הוא ת"ח וכוונת הנותן הוא רק להנהותו מותר, וברמ"א כתב שלא ירגילו עצמם וממקור הדברים מתבאר שזה גם ללא התנאה מראש. ובכרכי יוסף כתב שאין לנהוג כן אלא היחידים, אמנם גם בדבר מאכל וגם כשרק מוסיף חומש מאחר וההיתר הוא כי אין דרך להקפיד, ומעלתה"ח כי באמת נותנו לשם מתנה בעלמא, וכשהלוואה הוא בסכום גדול שגם החומש הוא שיעור מרובה, כתב בסמ"ע שאסור, ובמבי"ט כתב שבתמנה מרובה אפילו שאופן שבאמת ברור לו ודאי שבלבו נותן לשם מתנה ללא קשר להלוואה אסור. ומ"מ מבואר ברמ"א או"ח סימן ק"ע סי"ג, שמתוך לומר לחבירו בא ואכול עמי מה שהאכלתיך.

ב. מי שאוסף כסף לחתן יתום, נצרך, או מסכן.

1. האם עד שצריך להשתמש בכסף מותר (1) להלוות אותו בריבית (2) צמוד למדד (3) בהשקעות ללא היתר עיסקא (4) לשלם כמקדמה לדברים שצריך לקנות עבורו, ויקבל בגלל זה הנחה (5) לבקש בשעת הפרעון תרומה לחתן (6) להודיע שכל מי שיתן תרומה עבור המגבית, יוכל בינתים לקבל מהכסף הלוואה (7) לפרוט בכסף ציק דחוי למי שיתן חלק מהסכום כתרומה (8) להלוות בצורת קנס שעל כל שבוע שעובר מהפרעון יקנס בסכום מסויים. – והאם יש חילוק בין כל האופנים.
2. לא אספו לצורך חתן מוגדר, אלא פעמיים בשנה אוספים לצורך החתנים שבמשך השנה, וכן אוספים לת"ת, לצרכי הבחורים שיהיה במשך השנה, האם מותר לומר שמי שיאסוף הכי הרבה יקבל הלוואה, או להלות אותם למי שאסף הכי הרבה.
3. אספו כסף לצורך בניית ביהכנ"ס או ת"ת, או לצורך כתיבת ס"ת לביהכנ"ס, האם יכול להלות או להשקיע את הכסף בינתים ללא היתר עיסקא.
4. שומר את כספי המעשר עד שיצטרך לתת אותם, האם יכול בינתים להלותם בריבית, או בהשקעות אסורות.

[סי"ח, ט"ז סקט"ו. ט"ז סקכ"ו, וסקכ"ט, פ"ת סק"כ, ביאור הגר"א סקמ"ד, משל"מ פ"ד הל"ד ד"ה כתב, חו"ד חידושים סק"ט, רע"א קמא נ"ג, נ"ד]

מעות יתומים לדעת המחבר והרמ"א מותר להלוותם בריבית דרבנן, והש"ך [סקכ"ו] חולק, ובפ"ת כתב [סק"כ] שנוהגין להלות אפילו שלא בבי"ד. ומבואר ברמ"א שאפילו אם הוא גדול כל שאינו יודע להתעסק במעותיו כשאר אנשים, ויל"ע מהו שיעור שיודע להתעסק, וכאשר הוא יתום והעול על אמו אינו סיבה להתיר, כמבואר בש"ך שמאחר ומתעסקות כשאר נשים אינם בכלל זה, ובביאור הגר"א הביא מהמהרי"ל לחלוק שרק עד י"ג שנה. - אבל הלוואה בריבית דאורייתא כתב הרמ"א שהנוהג כן מנהג טעות הוא, ולכן רק צמוד למדד שאינו ודאי ריבית, וממילא לא הוי דאורייתא, וכן בהשקעות ללא היתר עיסקא שהוא רק דרבנן מותר. - אמנם מנהג הטעות הוא רק על ממון עניים אבל כאשר אספו לקופה כללית ועדיין אין לו בעלים מוגדרים תלוי במחלוקת ראשונים הרשב"א ודעימיה והרא"ש הוא דעימיה האם מאחר ואין לו בעלים ידועים אין בו איסור

ר"ק, דמשום שאין לו תובעים ביחס לאיסור ריבית נחשב שאין כאן מלוה, ובמל"מ דן לסברת המתירים האם כדי לאסור צריך לשתי תנאים גם שיהיו אנשים ידועים וגם שיהיה חלק ידוע לכל אחד, או שעצם זה שמיועד לאנשים ידועים כבר נחשב בעלים לענין ריבית, וממילא גם בזה עדיין יש לחלק שאם מוכרח לתת לכל אחד מהנצרכים העתידים מאשר כשאין התחייבות מוגדרת, אלא שבהמשך דן המל"מ שאם יכול לדחות את המלמד נחשב עדיין שאין לו בעלים, וא"כ כל שעדיין אין חתנים או נצרכים מוגדרים, גם אם כאשר יהיה יתחלק סכום קצוב לכל אחד אינו נחשב עדיין של בעלים. – אלא שמ"מ להלכה לא קיי"ל הכי, ורק דרבנן מותר, אמנם גם ברבית דרבנן מתחלק דלדעת המשל"מ [הביאו החו"ד חידושים י"ט] לא הותר ביתומים אלא ריבית כזו שגם אם היו מתנים עליה בשעת ההלוואה היה בו רק איסור דרבנן, אבל ריבית מאוחרת לא הותר, וכ"כ הרע"א [קמא נ"ג-נ"ד] שמאחר וכל טעם ההיתר הוא כדי שלא יעמדו דמי היתומים לבטלה, לכן רק באופן שגם לכתחילה היה מותר להתנות ע"ז, כגון תשלום מוקדם במחיר מוזל, או צמוד למדד מותר, אבל לא ריבית מאוחרת, וממילא לבקש בשעת הפרעון שיתרמו, למרות שזה רק ריבית מאוחרת אסור. ומ"מ ריבית מוקדמת דהיינו להלוות למי שתרום וללא תנאי והתחייבות בשעת התרומה שילוו לו שלכן הוא רק דרבנן, למרות שמבואר ברע"א [לעיל סק"ד] שכל ריבית מוקדמת אם נעשה בצורת תנאי הוי ר"ק, וכל בכה"ג שאסור להתנות אסור ביתומים גם בלי תנאי, מ"מ דנו בזה לצדד שליתומים מותר, ושונה ממאוחרת דמאחר ויש ליתומים אפשרות לעולם להלות רק למי שיתן להם ריבית מוקדמת ללא כל תנאי והתחייבות להלוואה, נמצא שבמקדמת יכול להתקיים עיקר התקנה שלא יעמדו לבטלה ובכה"ג מותר להלות. – אבל לפרוט ציק דחוי ובאותו זמן להשאיר תרומה הוי ר"ק שאסור. – אלא שלדברי הרשב"א ההיתר נאמר רק באופן כזה שאת הכסף עצמו של היתומים אותו משקיע בעסקים ונותן ריוח והקרן קיימת, אבל אם משתמש סתם במעות להדיא לעצמו אלא שההלוואה נעשית רק בריבית דרבנן מחמת ספק או תנאי של קרוב לשכר ורחוק מהפסד, אסור. אבל בבית מאיר [ברע"א שם] חולק עליו שמסתימת השו"ע מוכח שכל צורת ריבית דרבנן מותר. מ"מ כתב בחת"ס [חו"מ מ"ח] שכל צורה שאינה ודאי שיתרבה מעות היתומים אסור להלוות והנפק"מ בזה הוא לדרך קנס.

ומבואר בשו"ע שגם ת"ת וביהכנ"ס בכלל זה, אבל מסכן שאין מי שידאג לו ואינו יודע לדאוג לעצמו אם הוא בכלל צדקה מותר ואם לאו כבר אינו בכלל יתום, אבל אם יכול להסתדר עצם זה שאין לו דואג לא מחשיבו לענין זה כיתום כמבואר בט"ז ובש"ך. אבל כספי מעשר דנו המל"מ פ"ד ממלוה י"ד, והמחנ"א סימן ז' דכל שלא נתן אותם לצדקה לא יצאו ממעות שלו ואין לו דין צדקה לענין זה. [ועיין בדרכ"ת סק"מ].

ג. גבאי גמ"ח.

1. האם מותר לו להתנות את ההלוואה רק למי שמשאיר תרומה לגמ"ח.
2. גמ"ח המיועד רק למפקידים או תורמים קבועים. – או שמלוה רק למי שרגיל לתרום.
3. אם רק מקדים לאלו שתורמים, אבל כשיש כסף מלוה גם לאחרים.
4. האם מותר לגמ"ח להלוות דולרים גם למי שאין לו בכלל דולר. – או להלוות שקלים צמוד למדד. – או שקלים צמוד לדולר.
5. גמ"ח שמלוה בדולרים, אבל צורת ההלוואה היא שנותנים ציק בשקלים לפי שער הדולר של אותו יום, והלוה לוקח בפועל את הציק רק למחרת וכדו', ובינתיים השער השתנה, האם מותר ללוה להחזיר את הסכום בדולרים.
6. אם הלוה לוקח את הציק מיד, אבל מפקיד אותו רק אחרי כמה ימים שכבר השתנה השער.
7. וכן להיפך אם פורע בציק לפי הערך של הדולר באותו יום, והגמ"ח פודה אותו רק אחרי כמה ימים כשכבר ירד ערך הדולר.

8. בכל אלו האם יש חילוק בין כסף שיעדו ותרמו אותו לגמ"ח לבין גמ"ח הבנוי על הפקדות, או כסף פרטי שאדם העמיד אותו לגמ"ח.

[ס'ית, פ"ת סק"כ, רע"א נ"ג-נ"ה, מהנ"א ריבית ז', חו"ד ק"ס סק"י]

דנו רבותינו¹, באופן שמתחייבים להלות למפקידים וחברים, והדברים מתחלקים לכמה אופנים, באופן שהחברים בגמ"ח תרמו את הכסף לגמ"ח על דעת כן, דבכה"ג נחשב כריבית מוקדמת מחמת התנאי, וכן אם רק מפקידים בגמ"ח ותמורת זה יקבלו אח"כ הלואה שהרי זה כהלויני ואלוץ שהוי ריבית קצוצה, [כמבואר ברע"א לעיל סק"ד] ממילא גם אי נימא שכלל החברים לא מוגדר כאגודה שותפית שבכה"ג הרי"ז ככל בעלות רגילה של שותפים ואין בו כל היתר של ריבית כלל, אלא אפילו אם נימא שכלל החברים אינם כבעלים והקופה הכללית מוגדרת כבעלות עצמית של גמ"ח ואמנם אפשר שמאחר והוא מלוה לכולם אינו נחשב כצדקה של מחון עניים, אבל הרי"ז בכלל כל שאר צרכי מצוה ות"ת וכדו' שמותר בריבית דרבנן, כשמתנה להשאיר תרומה או התחייבות תמורת ההפקדה הרי"ז ריבית קצוצה שאסור. אבל שהגמ"ח מלוה דולרים כשאינו ללוה, וכן להצמיד את ההלואה, מאחר וזה רק ריבית דרבנן, באופנים שהגמ"ח לא בנוי רק על הפקדות שנחשב כמעטות של כמה שותפים, אלא הרי הוא מעטות של גמ"ח מאחר והוי ריבית דרבנן מותר. - וכאשר גם מי שלא מפקיד רשאי לקבל הלואה אלא שלתורמים יש זכויות קדימה, עדיין יש לדון שאפשר שעצם הזכות קדימה עצמו מוגדר כשווה ממון, וא"כ גם על זה אין התחייבות למרות שברור שהגבאי בפועל ישתדל להקדים את המפקידים יחשב רק למוקדמת שדנו האם גם זה הותר בצדקה, ולדעת רע"א אסור. אמנם עדיין אפשר שמאחר וכל טעם האיסור הוא כמבואר ברע"א שההיתר להלות בריבית דרבנן הוא רק באופן כזה שמחמת זה לא יהיו מעות יתומים בטלין, וממילא בכללו כל ריוח שיווצר מחמת זה, וא"כ גם כשאינו התחייבות אבל כאשר ברור שהגבאים ישתדלו להעדיף את המפקידים זה עצמו יגרום שיוסיפו הפקדות, אפשר שגם לדעת הרע"א מותר. - ובכל הגמחיים אם יש גם פקדונות של אנשים מסויימים אפשר שנחשב שחלק מהכסף אינו של צדקה ורק מלוים בשליחותם, וממילא תלוי שאם המפקיד יקבל את הסכום שלו וההלואה היא צמוד למדד או שמבקשים להשאיר תרומה, הריבית אינה למלוה דהיינו המפקיד אלא להנהלת הגמ"ח, וממילא אינו מלוה למלוה, והריוח שהולך לגמ"ח מאחר ויש בו ממון של הגמ"ח עצמו לא רק הפקדות ושותפות, נחשב לצדקה, והמפקיד כל כונתו שילוו ממנו ולא שמחמת כן גם הוא אמרו לקבל הלואה בעתיד, הרי"ז כמש"כ החו"ד [עיי' תשובה ?]. אבל אם המפקידים נותנים דולרים ומלווים את הדולרים נמצא שמלוים בשליחותם והריוח ביחס להפקדה שלהם חוזרת אליהם ואינה לצדקה ואסור.

וכאשר הגמ"ח מלוה דולרים ומכין ציק לפי ערך אותו יום והלוה לוקח את הציק רק אחרי כמה ימים ובניתם הערך ירד, מאחר והפרעון הוא בדולרים ואינו ודאי שבזמן הפרעון יהיה יותר יקר, הרי"ז ריבית דרבנן, ורק במייעד כספו לגמ"ח, או שכל הגמ"ח בנוי על מפקידים שאינו נחשב כסף של צדקה גם בכה"ג אסור. ואם רק פדה אותו אחרי כמה ימים אפשר שברגע שקיבל אפשרות קניה כבר נחשב שקיבל את ההלואה, ותלוי בהגדרת ציק, וכן להיפך כשהגמ"ח רק מפקיד אותו כמה ימים אח"כ בכל מצב יותר ממאוחרת אינו, אלא שא"כ עדיין אסור לדעת הרע"א והחו"ד שמאוחרת אסור, אמנם אפשר שאפילו עדיף מיניה כי נחשב שבנתינת הציק אפילו אם אינו נחשב כנתינת ממון ולא נחשב שכבר שילם עבור דולרים שצריך להחזיר וכאילו קנאם, מ"מ עצם נתינת הזכות עבור קניה של סכום זה של דולרים בזה עצמו מתקיים הפרעון, ומה שבשעת הפדיה שוה פחות כבר אינו קשור להלואה.

¹בכלל זה עיין צמה שדנו בצרכיהם ככל ספרי הריבית על כל סוגי הגמחיים לחברים וכדו' שפרטי דיניהם מתחלפים לפי הרצה פרטים וזורת ההסכמים ואכמ"ל.

ד. כספים של קרנות של יתומים וכדו'.

1. האם מותר להשקיע אותם במקומות ללא היתר עיסקא.
2. האם תלוי באיזה גיל היתומים בשעה שרוצה להשקיע, ובמשך כל תקופת ההשקעה. - ומה יעשו כשחלק מהילדים שעבורם מיועד אותו קרן כבר גדולים ממש, או כאשר הקרן מיועד עבור צרכי האלמנה והיתומים.
3. האם תלוי אם הוא יתום מאב או מאם. - והאם ישנה גם אלמנה או שהם לבד. - והאם תלוי יודעת לנהל ולתפקד לבד או לא.
4. האם רק כספים של יתומים מותר, או גם קרנות שנעשות עבור משפחות הרוסות.
5. האם מספיק שההלואה לא תהיה קצוצה ממש כגון שמונתה בעוד דברים אחרים שאינו ודאי, או שצריך שההלואה תיעשה בצורה של מכירה והשקעות וכדו'.
6. אדם שמת השאיר ירושה חלק מההשקעות הם אסורים מה"ת או מדרבנן, האם מותר ליתומים הקטנים להשתמש ברוחים.

[סי"ה, ט"ז סק"ד וסקט"ו, ט"ך סקכ"ט, ביאור הגר"א סקמ"ו, רע"א סקי"ד]

לדעת המחבר בצדקה ריבית דרבנן מותר, ולדעת הש"ך אסור, ולהלכה הביא הפ"ת מהנוב"י שנהגו להתיר, ולדעת הרע"א והחור"ד שסוברים שלא כל ריבית דרבנן התירו, ולדעת הבית מאיר בכל ריבית דרבנן התירו, אבל להשקיע שיש בזה את עיקר הטעם שלא יהיו מעות היתומים בטלין, באופנים שקציצה בשעת ההלואה אינה אלא דרבנן מותר. ובשו"ת בעי חיי [יור"ד סימן קפ"ה] כתב שכן הדין בריבית שבדרך קנס שלמרות שרק מחמת דבר צדדי אינה אלא מדרבנן, אבל מאחר ויכול להתנות על זה, שייך את הסברא שלא יהיו מעות יתומים בטלים. - ולדעת הרמ"א קטן לענין זה מוגדר אפילו הגדיל כל שאינו יודע לבד להתעסק, אבל בכיאוור הגר"א חולק שזה רק עד י"ג. - כל זה ביתום, אבל באלמנה מבואר בט"ז והש"ך שלא נאמר דין זה, ואפילו אם אינה יודעת להתנהל לבד כל שמתנהלת כשאר נשים אסור. וביתום מאם כתב בכנה"ג [הגהות טור מ"ב] שאין את הטעם של כליא קרנא ואסור. - ואם גדלו באמצע כתב הרע"א מהמל"מ שנוטלים רק מהריבית שהיה בזמן שהיו קטנים, ומ"מ מבואר במל"מ שבעיסקא של קרוב לשכר ורחוק להפסד, מאחר ובזה האיסור הוא רק עצם ההלואה עצמה ולא קבלת הרוח אח"כ, וההלואה הרי נעשית בהיתר כשהיו עדיין קטנים, לכן גם כשהגדילו אין איסור. אלא שהיתר זה הוא רק בעיסקא קבועה למזן ארוך, ולא בעיסקאות שבשעת ההסכם אמנם קבעו לזמן מרובה אבל בנוי על התחדשות תקופתית וכדו' שלכאורה נחשב כהלואה מחודשת. ואם חלק גדולים וחלק קטנים, מבואר ברע"א שאפשר להתנות שהשותף הגדול יטול החלק שהוא בהיתר. וזה לכאורה העצה כאשר הקרן מיועדת גם לאלמנה. - כל זה רק אם המעות מעיקרא של היתומים, אבל אם האבא עשה עיסקאות לא כשרות ומת, כתב הרע"א שדעת המל"מ שגם הריביות שנוצרו אחרי שמת אסורים לגבות, ודעת המהירק"ש שמה שעלה אחרי מות אביהם יכולים לגבות.

ה. גמ"ח למאכלי של תינוקות.

1. מוצרים שיש בהם ללא הכשר ויש חדשים עם הכשר, האם יכול לבקש שיחזירו מהחדשים שכבר יש עליהם כבר הכשר.
2. וכן גמ"ח תרופות, שהלוו תרופה כזו שכבר עמד לפוג התאריך, האם יכולים לדרוש שכשיחזירו יביאו חדשים עם תאריך יצור חדש, כדי שיוכלו לשמור ליותר זמן.
3. האם משנה צורת הבקשה או דרישה שלהם.

4. כשמחזיר לגמ"ח האם מותר לו להביא גם תרופות אחרים שיש לו בבית שכבר אין לו צורך בהם.

[סי"ח, רע"א קמ"א נ"ג – נ"ד]

לדעת הרמ"א שכל צורך מצוה בכלל צדקה, גם גמ"ח אם כולו הוקדש לכך. מוגדר כשאר צרכי צדקה שמותר להלות בריבית, ומאחר והמוצרים לא שייכים לבעלים פרטיים אלא הוקדשו לגמ"ח עדיף טפי כי נחשב שאין לו בעלים, ואפילו שלהלכה לא קיי"ל על סמך זה בלבד. וממילא ריבית דאורייתא בקציעה כגון להתנות אסור כי לכל הדברים האלו כגון תאריך חדש, וכן אם לדברים עם הכשר יש מעלה ושוה יותר אסור. אבל אם לא מתנה הרי זה כריבית מאוחרת שנחלקו הרע"א והבית מאיר האם מותר בצדקה, אלא שבדוגמאות שרק התאריך מאוחר יותר אמנם המוצר שוה יותר אבל הלוה לא משלם עליו יותר, וממילא הוה מצד עצמו רק ריבית דרבנן, ולכן בזה לכו"ע מותר להתנות, וגם עדיף מריבית מאוחרת. ומ"מ כל זה כשהתרופות שייכים לגמ"ח אבל מי שמייחד לעצמו בבית כמות תרופות כדי שיהיה לו להלות הרי זה כשלו וודאי אסור.

ו. מי שאין לו כסף לצורך סעודת שבת, נישואי ילדיו, קניית תפילין, ד' מינים, להדפיס ספר.

1. האם מותר לו לעשות לצורך כך מינוס בבנק.
2. וכן ישיבה מוסד וכדו' שצריכים כסף לאוכל לישיבה האם מותר להם לקחת מינוס לצורך זה.
3. והאם מותר להם לשלם לספקים זמן רב קודם כדי שיתנו להם הנחה משמעותית.
4. אם הסוחר הוא שומר תומ"צ האם מותר לו לעשות עם הישיבה עיסקה כזו.
5. יהודי עשיר שמעונין שבנו יתקבל לישיבה מסוימת האם מותר לו לתת להם הלוואה גדולה בתשלומים נוחים, ולהתנות את קבלת בנו, או לא להתנות.
6. וכן מי שצריך להגיע כל יום למקום מסוים לשמוע שיעור, או נחוץ לו ספר נדיר לצורך לימוד, או צריך תפילין בהשאלה לכמה ימים, האם מותר להציע הלוואה למי שמגיע למקום או יש לו כשברור שמחמת זה יסכים אח"כ להסיע אותו, או לתת לו את הספר.

[מג"א סימן כמ"ב, טו"ע הרב כמ"ב ס"ט, קונ"א, מ"ב ע"ס סק"ד וטעמ"ל סקט"ו, פ"ת סקכ"ב, דרכ"ת סקקמ"ח, טע"ר דעה סק"ח] במג"א כתב שלצורך שבת מותר ללות בריבית דרבנן כגון לקחת בהקפה במחיר יקר, וכן בפ"ת הביא שלכל צורך מצוה מותר, ובביאור הגר"א [סקמ"ג] הביא כמקור על ההיתר להלות לת"ת מהירושלמי שמותר ללות לחבורת מצוה וכו', כלומר שהשוה את ההיתר להלות עם ההיתר ללוות, אע"פ שכשמלוה אין איסור על הלוה דבריבית דרבנן כל האיסור של הלוה הוא שמכשיל את המלוה, אבל להיפך האיסור הוא על המלוה שאצלו אינו לצורך מצוה, וכן הקשה הפמ"ג, ובגר"ז כתב שאפשר שלצורך מצוה לא אסרו חכמים כלל. ובשו"מ [קמא ח"ג קס"א] כתב שא"כ גם לצורך נישואי בנו מותר, אלא שהקשה שזה רק היתר על הלוה ולא על המלוה. אמנם עדיין יש לדון שגם אם מותר להלות כשצריך את המעות לצור"מ וכן ללות כשצריך את מעות ההלוואה לצור"מ, האם מותר להלות כשהצורך מצוה הוא עצם קבלת הריבית בעצמו. וברמ"א בסימן קע"ב ס"א כתב שיש מתירין להלות לביכהנ"ס על ספרים ומקומות בית הכנסת ללא נכייטא דהוי לצורך מצוה ומותר ללות לצורך בריבית לצורך מצוה וטוב להחמיר לעשות בנכייטא, ובביאור הגר"א ציין שמקורו הוא כמש"כ כאן שמותר לצורך מצוה. ובחת"ס [יור"ד קל"ה] כתב שמתבאר כאן שלצורך מצוה לא אסרו ולכן אפילו כשהמצוה כאן הוא השימוש בריבית עצמו מותר. ולקחת מינוס לצורך אכילה וכדו' אם לפחות כשאין לו נכסים זה אסור מדינא ממש, האם יהיה מותר לצורך סעודת שבת תלוי בזה. אבל בסמ"ע [קונ"א ארוך כ"ו] כתב שההיתר להלות על מקומות הוא כי מצוות לאו ליהנות ניתנו. ובשו"ת כת"ס [יור"ד קמ"ו] דן מאי שנא להלות על מקומות מלכבוד

בהגהה, או לקנות לו עליה, וחילק שלהלות על ספרים ומקומות מאחר ומצד הלוח המצוה תתבטל בכל מצב כי יצטרך למשכנם, ולמלוה הוי מצוה מותר, משא"כ לכבדו בעליה שהלוה יכול להשאירו לעצמו נתינתו מצידו הוי ריבית שלא לצור"מ. - ובדרכ"ת הביא שגם לצורך הדפסת ספר וכגון לשלם מראש במחיר מוזל מותר, מאחר והוא רק ריבית דרבנן של הקדמת מעות או מכר. ובשער דעה חולק ואוסר מפני שלמלוה אין היתר, אמנם במ"ב כתב על המג"א שרק מגוי או ע"י היתר עיסקא. וכן בחכמ"א [ק"ל ס"ט] הביא מהפמ"ג ועוד אחרונים שהכונה רק בהיתר ומהגר"א שהחידוש הוא רק על החיוב ללות, אבל לא באיסור ונשאר בצ"ע מהירושלמי.

ז. מי שיש לו קופת צדקה כללית שלתוכה מכניס מעות צדקה.

1. האם מותר לו להלות, או ללוות מזה ע"ד להחזיר יותר, או להצמיד את הלואה למט"ח, או שאם עד זמן מסויים לא יפרע יוסיף סכום מסויים.
2. והאם שונה כאשר יש לו קופה שמיועדת לצורך נצרך מסויים, או עבור מוסד מסויים.
3. והאם מותר ללוות מגבאי של קופת צדקה כללית המיועדת עבור כלל העניים ע"מ להחזיר בריבית, או בצמוד למט"ח.
4. נתן לבעל גמ"ח או ת"ת וכדו' סכום גדול מנכסיו שילוה אותם לאנשים תמורת אחוזים ואותם אחוזים ילכו תמיד לגמ"ח או למוסד.
5. רוצה להעמיד הכנסה מסודרת למוסד ע"י מסירת סכום גדול שיעמידו לקרן קיימת, ומהרוחים יחלקו המוסד והנותן, האם יכול זכות את הכסף למוסד, בתנאי שישקיעו במקומות שחלקם אין הית"ע, ולהתנות שחלק מהרוחים יגיעו אליו.

[מל"מ פ"ד ה"ד, מחנ"א ז', מרכה תרכה, מהרי"ט יור"ד מ"ה, פ"ת סק"כ, חו"ד זילאויס סק"י]

כל שלא בא ליד גבאי אפילו שחל עליו חיוב לתת אבל עדיין לא זכה בו וממילא אין את ההיתר אפילו בדרבנן, וממילא להלוות אסור, כמבואר במשל"מ ד"ה כתב. אבל מאידך הוא עצמו ללוות מהמעות בריבית אין איסור כי הרי זה כלוה מעצמו, וכשהכניס לקופה ששיכת לצדקה מסויימת ומוגדרת, נחלקו הפוסקים האם כבר זכו בהם כליו מדין חצר², ואמנם יש אופנים שמחמירים שכבר זכה בזה הקדש, וכן באומר מנה זו י"א שזכה, וממילא באופנים אלו ללוות לעצמו בריבית דרבנן מותר ממ"ג, אבל להלות לאחרים מספק שעדיין לא זכה בה הצדקה אסור. וכשזה קופה כללית בב"י הביא דעת הרשב"א שאפשר שנחשב שאין לו בעלים ומותר אפילו בריבית קצוצה, אמנם בשו"ע לא הביאו ובפ"ת הביא חולקים בזה, ובמהרי"ט דן בדבריו. עוד דן שם במהרי"ט, באופן שנתן נכסיו שישארו שלו וילוה בריבית והרוחים יהיה לעניים, דבכה"ג אפילו בקצוצה מותר דמאחר והמעות שלו והמלוה הוא הגבאי נחשב שאינו מלוה למלוה, אלא נתן לו רשות להלות את ממונו ולקבל עליו ריבית, אבל המל"מ והמחנ"א חלוקים עליו שמאחר והעמיד המעות לצורך כך נחשב הגבאי צדקה לשלוחו של בעל המעות והרי"ז כאילו הוא הלוה בעצמו, ובחור"ד חולק מטעם אחר דמאחר והעמיד מעותיו לעולם עבור הלואה ושהרוח יהיה לצדקה, נחשב כאילו גוף המעות נמסר לצדקה רק בתנאי שאת הקרן עצמו לא יוציאו לעולם, וממילא נחשב שהגבאי מלוה מעות של הצדקה עצמו. ובאופן שהקדיש כולו, אם שייר לעצמו חלק מהרוחים נחלקו בזה המהרי"ט והחור"ד אבל אם נתן הכל אלא שהתנה שיקבל אחוזים מסויימים, שאינו על דרך השותפות גם החור"ד סובר שמותר.

ח. אחראי על קרנות היתומים שהלוה לאחרים מהכסף של הקרן.

²ענין צלדקה ומשפט פ"ח ט' ובהערה מה שהביא בזה

וביתומים מותר, וכן אם כבר נתן אינו יכול לתבוע, אבל במחנ"א כתב דמאחר וכל איסורו הוא רק מצד ריבית מאוחרת, כל שאינו נותן לו יותר כדי ליתן לו יותר, אלא מכוין להחזיר לו מה שנתן לו ולא פחות אין עליו איסור ריבית מאוחרת, אמנם כתב שדבר זה מחלוקת הריטב"א והריב"ש.

י. חולה שרוצה למצוא חן בעיני הרופא המטפל.

1. האם מותר לתת לו הלואה גדולה. – וכן לתת לו הלואה ולהדגיש לו כדי שיקדים לו תור.
2. זקוק לתרופה יקרה מאוד, להצלת נפש, אין לו אפשרות לשלם, מוכנים לפרוס לו בתשלומים בתוספת ריבית, האם מותר לו.
3. מאושפז לצורך ניתוח יקר, מוכנים לתת לו תשלומים בתוספת, האם מותר.
4. בא לשלם אחרי הנתוח ואין לו אפשרות להשיג את כל הסכום, האם מותר לו לשלם בתשלומים בתוספת ריבית.
5. צריך לטוס לצורך ניתוח יקר, האם מותר לו לקחת הלואה בנקאית גדולה, וכן ללות אצל אנשים שאינם שומרי תורה, כדי שלא יצטרך להתרוצץ כמה ימים להשיג הלואות רגילות. – וכשיש אדם אמיד שומר תרו"מ שמוכן להלוות את כל הסכום בריבית, האם ניתן להתיר לו
6. ואם זמנו לחוץ וצריך להפקיד את הכסף מיידי כדי להתקבל לנתוח, האם עדיף לקחת מהבנק או מאנשים שאינם שומרי תרו"מ, או איך שקל ונה יותר, וכן האם צריך לסדר את ההלואה או התשלום ע"י שליח.
7. בכל האופנים האלו האם מחמת כך לווה מהם, האם מותר לו לשלם להם אח"כ את הריבית.

[סכ"ב, ט"ז סקכ"א, קונטרס הסמ"ע כ"ו, טוטו"ד מהדו"ג ח"ב ס"מ]

מבואר בשו"ע שלצורך פיקו"נ מותר ללות בריבית, ואפילו שמכשיל את המלוה. וברמ"א כתב ללוות ולהלות, ובט"ז ועוד פוסקים הקשו מה ההיתר להלות בריבית, וע"כ שמיירי רק במומר שאינו מוכן להלות בחינם. וא"כ מש"כ הרמ"א ולהלוות היינו באופן שאצל המלוה זה פיקו"נ וזו הדרך היחידה שיסייע למה שצריך לפיקו"נ⁴. אלא שאם מלוה לרופא כדי שימצא חן בעיניו, ולא מדגיש לו בפירוש כדי שיטפל בו וכדו', הרי"ז רק ריבית דרבנן, וממילא גם כשהחולי אינו פיקו"נ תלוי בתנאים ואופנים שמותר לעבור על איסור דרבנן כדי להתרפאות. אבל כשמתנה להדיא את ההלואה כדי להקדים את התור הרי"ז קצוצה, וממילא רק כאשר זה לצורך פיקו"נ מותר. אמנם יש שדייקו את פשטות לשונו של הרמ"א של ללוות ולהלוות שכונתו לצורך פיקו"נ גם למלוה מותר דלא כהט"ז⁵. ויל"ע באופנים שאינו מחוייב להלוות יותר מאחרים לצורך פיקו"נ כגון שהרוחים שמחמת כך יפסיד ריוחים בשיעור שפטור מלתת, מאחר ואינו מחוייב להלוות, והלוה זקוק להלוה לצורך פיקו"נ נתיירו להלוות ולקבל ריבית באותו שיעור. ועיין באורח מישור שביאר שמיירי באופן שהמלוה פטור מלהלוות ומשום פיקו"נ יהיה מותר לו להלוות בריבית, אבל בקונטרס הסמ"ע כתב שאפילו באופנים שיכול להשמט מלהוות בטענה שילוו מאחרים מ"מ אם מלוה אסור לו ליקח ריבית. אמנם כל ההיתר לצורך פיקו"נ הוא רק לסכם לפני הטיפול, אבל כשלפני הטיפול רק קבע את התשלום ואח"כ רוצה להפכו לתשלומים בתוספת שיש בה ריבית, אין לו היתר לסכם על תשלומים בתוספת ריבית כי כבר לא נחשב לפיקו"נ. יתירא מכך בבר"י [פ"ז הערה נ"ז] הביא מחלוקת אחרונים אפילו באופן שקצץ לצורך פיקו"נ האם אח"כ מותר לשלם את הריבית שקצץ כשהיה פיקו"נ, או שההיתר היה רק בתחלה לקצוץ כשהיה פיקו"נ אבל אח"כ אין היתר לשלמו. ובאחרונים הקשו מה קמ"ל המחבר הרי פיקו"נ דוחה כל התורה, ובבלח"י תירץ שאינו צריך לחזור אחרי עכו"ם אלא מה שקל לו יותר. ובמרבית תורה תירץ שאינו צריך לעשות התירים של הלואה ע"י שליח או שהריבית אינו מלוה למלוה וכדו', ובטוטו"ד כתב שביחס ללוה אין אפילו חיוב של הקל לקל לעשות בצורות של

⁴ יש לזון שאם הרופא מוכן לקבל את כל הסכום צמתנה האם יטרכך לתת צמתנה ולא להלוות, כי כשיכול להציל עצמו בכל ממונו מצלי לעבור איסור אפשר שחייב, ובאופן כזה ח"א להגדיר את ההלואה כעובר האיסור רק לצורך פיקו"נ, ואכ"מ.

⁵ כן נקט בפשיטות בזרע אמת ח"ג.

היתר עי"ש טעמו. ובפליתי כתב שהכונה פיקו"נ הוא גם להקדים כדי שלא יבוא לידי פיקו"נ, וצ"ב דאם זה בדרגה כזו שמתיר גם שאר איסורים מה קמ"ל ואם המניעה אינה בדרגה כזו אז למה ריבית מותר. ועיין בשערי דעה שדן שיאסר ללוות ממי שאינו מומר ורק עכשיו אינו מוכן להלות ללא ריבית, דמאי חזית פיקו"נ כנגד להכשיל חבירו באיסור, אא"כ הוא מומר שאין מצווה להחיותו⁶. ובשו"תמהר"הלווישציין הרע"א כתב שלא התירו משום פקוח נפש מצוה אלא מישראל מומר, דאין בזה איסור לאחיך לאתשיך דלא ואחיך הוא אלא משום לפניעור לאתתן מכשול שהוא לאושבכ ללות, ואיסורה אידימפניפקוח נפש מצוה, אבל ללות מישראל אלא פשר דאסור, דלאוד לאתשיך והרבה לאויזשנא מרושם לאאידימפניפקוח נפש מצוה. אבל בקונטרס הסמ"ע [כ"ו] כתב שמותר ללוות ממשומד אפילו אינו משומד אלא לעבירה זו.

יא. הלוה כסף לחבירו שהוא בעל מלאכה.

1. האם יכול להתנות עמו שכל פעם שיקרא לו לעבודה, גם בזמני לחץ שיש ביקוש ומחסור בבעלי מלאכה, יבוא לבצע אצלו עבודה.
2. וכן אם הלוה הוא רופא וכדו' האם יכול להתנות עמו שיקבל אותו בלי תור.
3. וכן אם הלוה הוא סוחר אתרוגים, האם יכול להתנות שכשרואה אתרוג מיוחד שישמור את זה עבורו, בתשלום מלא, או אפילו בהנחה.
4. ולהיפך מי שלווה מבעל מלאכה, האם יכול להתנות שכל אימת שיהיה ללוה עבודה יזמין רק את המלוה, במחיר מלא, או בהנחה. – ובלי להתנות האם מותר לו לקרוא למלוה לעבודה כשבעבר לא היה רגיל להזמין אותו לעבודה.
5. שתי אנשים שאותם בעלי מקצוע, אחד לוח מהשני וסיכם שיפנה אליו חלק מלקוחותיו.
6. האם יש חילוק בין אם יפנה אליו לקוחות שכבר הגיעו אליו או שסתם ימליץ לאנשים לקנות אצלו.
7. אם הבעלי מלאכה כן סיכמו והפנה אליו לקוחות, כמה צריך לשלם לו.
8. לא ידע שאסור להתחייב לתת לו עבודות, אחרי שנתן לו את העבודה לפני שהתחיל נודע לו האיסור, האם עליו לבטל את ההזמנה.
9. האם יש חילוק בין תיקונים ועבודות כאלו שמזדמנים לעיתים קרובות, לבין כאלו שמזדמנים רק לעיתים רחוקות.

וסכ"ג, ט"ז סק"ב, ש"ד סק"ז, זיאוור הגר"א סק"ה, ונסיימן קס"ז סוף סק"א, מחנ"א סימן כ', נקוה"כ, מל"מ פ"ז הי"א, בית לחם יאודה, חו"ד סק"ז, שער דעה סק"ט, שו"ע הגר"א סי"ד, תפארת למשה. תשובה מאהבה מונבא זילקוט מפרשים מכון י-סו. לדעת המחבר והש"ך להלכה אם התנה עם הלוה שיתן לו עבודה אפילו אם הלוה ישלם למלוה מחיר מלא על העבודה אסור. ולמרות שהמחבר כתב שכל מלאכה שתבא ה"ה למלאכה אחת או זמן אחד, ולדעת המחבר אפילו שטוה"נ אינה ממון אסור, אבל לדעת הט"ז במחיר מלא מותר כי לא נחשב שהריבית הגיע מהלוה דלא חסר ומצידו לאו מידי יהיב, ורק שיעבוד בהנחה אסור. ולדעת האוסרים, למ"ד טוה"נ ממון כשהתנה הוא ריבית קצוצה, וכן הדין אם מתנה עם הלוה שיפנה אליו אנשים הזקוקים למלאכה זו, אבל במחנ"א כתב שגם למ"ד טובת הנאה ממון מה שמפנה אליו א"א להחשיב לדאורייתא דלא מפסיד מידי, אלא מיירי שגם הלוה הוא בעל מלאכה והמלוה מתנה עמו שמלאכה שמגיעה ליד הלוה במקום שהלוה יעשה אותה בעצמו ויריית, ישלח למלוה, ובוה נחשב שהלוה נחסר ממון. וגם בוה דן בבר"י שלדברי המחנ"א רק באופן שבהתנה עמו שגם כשכבר בא לידו מלאכה ישלח למלוה נחשב ריבית, דאם עדיין לא הגיע בפועל המלאכה ליד הלוה, עדיין לא זכה בו, ומה"ת מיהת לא הוה ריבית דלא נחשב שמפסיד מידי. אמנם לכאורה זה רק באופנים שלא מקובל לשלם על מה שמפנים דאל"כ עצם התיווך ג"כ שוה כסף.

⁶ועיין מה שדן בדבריו זמנחת שלמה ח"א ס"ז.

ובביאור הגר"א מבואר שלהלכה טוה"נ אינה ממון, ובדעת הרמ"א נראה שגם אם אינה ממון אם אינו רגיל לתת לו אסור, אבל לדעת המל"מ אם אינה ממון ולא התנו אפילו בלא רגיל בכך, ג"כ מותר לתת לו עבודה, אבל בשעה"ד הקשה עליו שאם לא רגיל בכך לא גרע מיהת מלא היה רגיל להקדים לו שלום שאוסר, וכן נראה בביאור הגר"א סקנ"ו. ובבב"י כתב שבכה"ג שאינו מתנה עמו, אלא שרק אינו רגיל לתת לו עבודה, הנקוה"כ מודה להט"ז שבמחיר מלא מותר. - ולהתנות עם הלוח שכושיהיה לו אתרוג יפה ימכור למלוה בדמיו, לא רק לדעת הט"ז מותר, אלא גם לתירוץ השני של הנקוה"כ רק תמורת עבודה אסור להתנות דאפשר שהמלוה לא ימצא עבודה ולא יהיה לו כל ריוח, אבל במכירה שימכור דוקא לו מותר, אבל לתירוץ הא' גם בזה אסור. - וכן להיפך כשמתנה עם הלוח שכל פעם שיקרא לו לעבודה יבוא, לתירוץ הב' מותר, כי מקבל תשלום תמורת העבודה. אלא שבכל הנ"ל יש לדון למה אין איסור לפי פירוש הט"ז [לעיל סק"ה] בהודיעני שכל שנכנע ומחמת ההלואה מתחייב לעשות פעולה שבין כך היה עושה אסור. אבל בביאור הגר"א בסימן קס"ז מבואר ששתי האופנים אסורים כלומר בין להתחייב לקחת את המלוה לעבודה, ובין שהלוח יתחייב לעשות למלוה את העבודה כשצריך, כלומר אפילו שכבר מעותיו בידו, וכ"כ בשו"ע הגר"ז סי"ד, ובחור"ד כתב שכל שהיה משלם בעד זה פרוטה והתנה עמו, הוה ריבית, ולמ"ד טוה"נ ממון הוה ר"ק, וא"כ לדעתו כל האיסור הוא בדברים כאלו שמשלמים בעד התחייבות כזו והמלוה לא משלם, וא"כ יל"ע שלדעתו בלא התנה מאחר ולא התחייב, למ"ד טוה"נ ממון מותר. ועיי' מש"כ בחור"ד סימן קס"ט סקל"ד. - ולמ"ד טוה"נ ממון דנו האחרונים כמה צריך להחזיר לו, וי"א שאינו תלוי במחלוקת ראשונים לענין כל טוה"נ, דמאחר וכל החזרת הריבית הוא כי היכי שיחיה, ואת עיקר התשלום הרי היה צריך להוציא בין כך, ממילא הריבית הוא רק ההפרש שמשלמים עבור הנאה כזו. אבל בתשובה מאהבה [ח"ג קנ"ד] כתב שאם טוה"נ ממון מוציאין היינו לפני שעשה את המלאכה ונותנים לאחר, אבל אחד שכבר עשה משלם שכרו משלם, ולדבריו אם אינה ממון האיסור הוא רק עצם הנתינה אבל אחרי שכבר נתן אין משמעות שלא יעשה בפועל. עוד כתב שם שכל מה שהט"ז מוכיח להתיר מע"מ שתמכור לי זה רק כשיש צד אחד בריבית והיינו שאפשר שלא יבוא לעולם, אבל באופן שנודע שבדאי שיבוא לידו אין ראייה להיתר, אבל תפארת למשה כצב שרק אם בידו שלא תבוא לידו כמכירה שאם לא ירצה לא תבוא שייך להתיר מחמת צד אחד בריבית משא"כ הכא שרגילות שתבא ואין בידו שלא תבוא.

יב. חנויות שמפרסמים שעושים פריסת תשלומים למי שקונה מסכום מסויים.

1. האם מותר לקנות באותם תשלומים.
2. ואם מפרסמים שנותנים אשראי או פריסה גדולה, רק למי שקונה מוצרים מגובה סכום מסויים, האם מותר לקנות שם כשחלק מהמוצרים קונה רק כדי להרויח את קבלת האשראי על הכל, - או שבין כך היה קונה את המוצרים האלו.
3. וכן רשתות שיווק שמי שיש לו את הכרטיס אשראי שלהם, מלבד הקניה יכול לקבל בשעת הקניה גם הלואה, האם מותר לקבל את ההלואה.
4. וכן חנויות שלמוצרים מסויים כגון לחם חלב סיגריות לא נותנים אשראי אלא למי שקונה ביחד עם זה עוד מוצרים, האם מותר.
5. וכן מי שיש לו ציק גדול דחוי האם מותר לו לקנות בחלק קטן מהסכום בכדי שיקבל עודף מזומן.
6. ומה הדין כשביקש לפרוט את הציק הדחוי, והמוכר אמר לו רק אם הוא יקנה.
7. בכל הנ"ל האם שונה כשהרגילות שלו לקנות בחנויות אלו.
8. וכן קבלן שבגמר העבודה נשאר חוב גדול, ומסכים להשאירו לתקופה, וברור שהסיבה היא בגלל שנתנו לו את עבודה, או כדי שיתנו לו פעם אחרת, האם מותר להשאיר את החוב.

לדעת המחבר והש"ך גם כאשר מתנה עמו שיעשה עמו מלאכה בשויו אסור, וא"כ יש לדון במכירה שכל הסיבה שנותנים אשראי הוא כיון שקונים מסכום מסויים שיחשב שנותן לו הלואה בגלל שקונה אצלו, אלא שמ"מ דנו בזה שזה בעצם מוגדר כמכירה רגילה עם תנאי תשלום, כלומר שלא קונה אצלו בגלל שמלווהו, אלא להיפך שיש כאן מכירה, אלא שקונה דוקא במקום זה כי כאן אלו הם צורת ותנאי תשלום על המכירה, וממילא המכירה היא העיקר ולא שהמכירה היא תשלום טוה"נ תמורת ההלואה, וכ"ש שמותר לפרסם שבחנות זו מקבלים אשראי, כי למרות שהוא קונה כאן רק בגלל האשראי, לא נחשב שקונה תמורת ההלואה. אבל אם רק מקניה בגובה של מסויים נותנים אשראי, נמצא שיש כאן תוספת של קניה שאותה הוא קונה כדי לקבל אשראי על הדברים האחרים שקונה, כלומר שהקניה השניה הוא כדי לקבל ההלואה על הקניה הראשונה, ובזה יש לדון יותר שתלוי בדין של ע"מ שכל מלאכה תתן לי, ובזה אפילו לדעת הט"ז שכשמקבל מעות בין כך, אינו נחשב שמקבל ממנו ריבית, כי קיבל תמורה, וכן לפי תירוצו של הנקוה"כ שנשאר לו בידו, ולפי מש"כ החו"ד, מ"מ כשכל מהותו הוא חנות שמוכרת סחורה, שצריך למכור ולקנות, והמכירה והקניה עצמה הוא כל הרויח והעסק שלו, ולא סתם שיש לו חפץ מסויים בידו בין כך, אפשר שבוזה לכו"ע נחשבת הקניה כטוה"נ, כי א"א להחשיב שלא הרויח במה שקנה אצלו כי בין כך היה בידו החפץ. - וכשמסכים לתת לו אשראי על דברים שאינם רגילים לתת רק אם יקנה עוד מוצרים, אם שתי החלקים נחשבים לשתי דברים נפרדים, לכאורה ודאי אסור, אבל אם נחשיבו כקניה אחת גדולה שכך דרך המכירה שבתוך קניה גדולה נותנים אשראי גם על דברים שכשקונים אותם לבד לא נותנים, מאחר ואת כל הקניה נחשב שהלוקח עושה לעצמו לא בגלל האשראי שקיבל, אינו נחשב כריבית. - וכן כשמשלם בציק דחוי גדול כי רוצה לקבל עודף מזומן, בסכום כזה שאינו מוכח וכך הרגילות, וכ"ש אם הרגילות שלו לקנות כאן שאינו מוכח שלכן קונה כאן, א"א להחשיב שקונה כאן בגלל ההלואה, ובדרך מכר כשאינו ניכר שנותן ריבית מבואר [ק"ס ס"ד ועוד] שמותר, אבל אם מתנה להדיא שיתן לו אשראי או על פריטת ציק וכדו' רק בגלל הקניה, חמיר טפי ויותר מסתבר שאסור. - וכן קבלן וכדו' שעשה עבודה ואחרי העבודה נשאר סכום גדול ומשאיר אצל הבעה"ב לתקופה, אפילו באופנים שברור שמשאיר רק בגלל שנתן לו את העבודה, או כדי שיתן לו פעם אחרת, מאחר והריבית הוא דרך מכר כל שלא אמר לו בפירוש שזה בגלל העבודה מותר. - אבל במקומות שמי שקונה מסכום מסויים נותנים להדיא אשראי צדדי שלא לצורך הקניה, ואינו כציק דחוי שנראה כעודף על הקניה, בכל האופנים הוא ריבית.

יג. כשצריך לבעל מקצוע.

1. האם מותר לו להזמין בעל מקצוע מסויים ולומר לו כי מזמין דוקא אותו כי הוא הלוח לו.
2. והאם שונה כאשר עושה לו הנחה על העבודה, ואומר לו להדיא שעושה לו הנחה כי הלוח לו, או שרק בפועל לוקח ממנו פחות.
3. והאם מותר לו לקחת דוקא אותו לעבודה מבלי לומר לו סיבה, כאשר בליבו יודע שמעדיפו כהכרת טובה על ההלואה. - והאם יש חילוק אם בעבר כבר לקח אותו למלאכות כאלו. - והאם יש חילוק אם זה עבודה בבית או במקום שרואים.
4. ואם לוקח אותו כי המליצו עליו כבעל מלאכה טוב.
5. לא ידע שאסור ולקח דוקא אותו לעבודה בגלל ההלואה, ואפילו פירש לו, או התנה עמו, סיים את העבודה ועדיין לא שילם לו, האם יש חובה, או סיבה, לשלם קצת פחות מהמחיר שקבעו.
6. וכן כהן שיש לו מטבעות של כסף לפדיון הבן, מוכן להלוות אותם לצורך הפדיון רק למי שפודה אצלו, ואח"כ משלמים לו את השווי, - או סתם להזמין לפדיון הבן כהן מסויים בגלל שהלוח לו.
7. וכן מי שמקפיד באופן קבוע לתת מעשר כספים, האם מותר לתת אותם לנצרך כזה שהלוח לו כסף, כשבעבר כבר נתן לו או שמעולם לא נתן לו מע"כ.
8. ומה הדין כשמתנה להדיא כן בשעת ההלואה.

9. בכל האופנים הנ"ל אם כבר נתן לו, האם צריך להחזיר את מה שהוא קיבל, או לפחות חלק ממנו. [סכ"ב, ט"ז סקכ"ב, ט"ך סקל"ז, נקוה"כ, ביאור הגר"א סקנ"ה -ג"ו, שו"ע הרב סי"ד, מחנ"א כ', רע"א קס"ו, כת"ס יור"ד קמ"ו]

לדעת המחבר הש"ך, והגר"א, בפשטות גם כשלא מתנה וגם עושה אצלו מלאכה בשויו אסור, ובביאור הגר"א כתב שהטעם לאסור הוא כמבואר בס"ז והינו שרק טובה כזו שלפני ההלוואה לא היה עושה עמו אסור, וכל מה שהיה עושה עמו בין כך מותר אבל רק בצנעה וא"כ ה"ה כאן. וגם כאשר לוקח אותו רק כי באמת מעדיפו אם כאן האיסור כדלעיל בס"ז וכל אינו רגיל הטעם כמבואר בש"ך לעיל [סק"י] לענין ריבית מאוחרת כי תלינן שכונתו מחמת ההלוואה באופן שהסיבה ברורה מותר, אבל בפרהסיא בכל אופן יאסר, אבל בסימן קס"ו מבואר שהלוה לא ישכור ממנו בפחות, מבואר שבשויו מותר ואפילו ששם הוא חצר שבפרהסיא, ובהכרח שרק להשתמש חנינם כשהוא בפרהסיא אפילו שרגיל לקבל בחנינם נראה יותר מחמת ההלוואה, אבל לקנות שהוא דרך העולם אינו נראה ולכן ברגיל גם בפרהסיא מותר, {וכעין מש"כ הש"ך שם סק"א שבמה שהיה רגיל בפרהסיא תחלה מותר גם עכשיו}. אבל לדעת הט"ז בשויו מותר. אבל במל"מ כתב שרק אם טובת הנאה ממון כשמתנה בשעת ההלוואה הוי ר"ק, וללא תנאי אסור, אבל אם טוה"נ אינה ממון ולא התנה בשעת הלוואה אפילו אינו רגיל מותר אכ"כ לקחתו ובשער דעה הקשה עליו מה גרע משאילת שלום. אבל בשארית חיים כתב שלא כל שאילת שלום נחשב לריבית דברים ורק באופן שעושה בדרך הכנעה שמקדים לו שלום וכדו', ולפי"ז אולי יש לחלק שכל מש"כ הגר"א שאסור כמו כל מה שלא היה רגיל לתת מ"מ כאן שמקבל עבור זה תשלום כל האיסור הוא רק כשהתנה שאפילו שאינה ממון אבל עצם הסכמם קבלת התנאי הוא ההכנעה והרי"ז כלתת לו דברים שאינו רגיל וכהקדמת שלום, אבל ללא התנה ואינה ממון אינו דומה לדברים שמקבל בפועל ללא תשלום ולא היה רגיל לקבל. ואפילו כשמתנה עמו להדיא שיוזיל גביה מאחר ואין הונאה בפועלים, מבואר במחנ"א שאם טוה"נ אינה ממון אינו נחשב לקצוצה, ורק אם יאמר לו להדיא שהמחיר יותר יקר, אלא שעושה לו הנחה, נמצא שגם אצלו בעבודה זו עצמה ובמקום זה המחיר הוא יקר אלא שמוזיל להדיא, אסור. וברע"א כתב שה"ה אם מוזיל יותר מחצי כי יש בזה הונאה. - ובכתב סופר כתב שאם התנה על פדיון הבן למ"ד טוה"נ ממון הוה ר"ק, ואפשר שאין בנו פדוי. ולענין לתת צדקה למי שאינו רגיל בכך, במחנ"א כתב דדינו שוה שלמ"ד טוה"נ ממון ומתנה הוה קצוצה, וכ"כ הגר"ז סי"ד לענין צדקה. אמנם להלכה דעת הרמ"א הביאו הגר"א כאן [דלא כהש"ך בחו"מ שם שהביא חולקים בזה] שטוה"נ אינו ממון וממילא אינו קצוצה, אבל איסורא מיהא איכא כמבואר בפשטות דברי הרמ"א, ומ"מ אם כבר נתן לו, אפילו לצי"ש אינו צריך להחזיר לו, כמבואר בביאור הגר"א סקנ"ה. ולכאורה אם הטעם ככל איסור ליהנות ממנו, עצם הלקיחה לעבודה היא הריבית, ולכן אחרי שכבר עבד אפילו אם לא שילם לו, אין ענין ולא יועיל שישלם לו פחות, ומש"כ הרמ"א אסור הוא רק לכתחילה לקחתו.

סימן קס"א

א. מי שאמור לצאת לו היום כסף מהבנק, ואין לו כסוי.

1. האם מועיל מה שבסוף היום אמור להפקיד כסף בחשבון וירשם לאותו יום.
2. האם שונה כאשר מבצע העברה מחשבון אחר שירשם רק למחרת אבל לפי ערך של היום.
3. אם הסכום שאמור להווצר לחובה הוא נמוך וקטן מאוד, ונוצר ע"י ירדת הור"ק ישירה לתשלומים שוטפים, האם צריך לצאת באמצע הלימוד, או לקחת מונית כדי להספיק להפקיד באותו יום.
4. השקיע סכום קטן על ביסיס יומי בקרן השקעות, נודע לו אחרי תקופה שאין היתר עיסקא, האם עליו להשאיר את הסכום שהצטבר שם.
5. צריך להעביר סכום גדול לחו"ל. יש לו כרגע שליח שיגיע לשם בעוד כמה ימים, כרגע אין לו כסף, האם יכול לבקש ממנו שכשיגיע לשם יתן מכספו, ועד אז כבר יפקיד לו בחשבון קצת יותר מהסכום שמעביר.

וס"א, ביאור הגר"א סק"ג, חו"ד ביאורים סק"ב. כנ"י פ"ב סק"יז

לשון הרמ"א כללא דריבית אגר נטר אסור. ומאחר וכל ריבית הוא רק במקום אגר נטר במקום שהתחייבות לפרוע הוא על זמן שעוד לפני שהלואה תתבצע, כתב בבר"י בשם החקרי לב שא"א להחשיבו כהלואה עם פרעון ותוספת. ויש לדון גם בכניקים אם ביצע העברה מחשבון אחר שלא נרשם עדיין ומחשבים אותו מחר לפי הערך של היום, באופן שרק אחריביצוע העברה נוצר המשיכה, האם למרות שמחשבים את הפעולה רק למחרת נחשב שבפועל לא קיבל הלואה, או שבשעה שהוציא הממון עדיין לא עמד לרשותו ונחשב כהלואה ופרעון. ובאופן שהפקיד באותו מקום אלא אחרי המשיכה, יש לדון האם מאחר ובהפקדה במקום הכל נרשם ונחשב לפי סוף היום לא נחשב לשם הלואה, או שלמעשה בפועל לקח כסף כשעדיין לא היה לו בחשבון.

ומבואר בשו"ע שבפחות משו"פ יש איסור ריבית אבל אין מוציאין בדיינין, וא"כ באופן לא יספיק להפקיד אלא רק אחרי סגירת הבנק, יש לדון עד כמה חייב להשתדל שלא יתחייב בריבית בסכום קטן שהוא פחות משו"פ, אם כל הטעם שאינה יוצאה וכמש"כ בש"ך שאפילו אם הדיינים כבר יושבים הוא רק מיעוט בחיוב השבה הוא כמש"כ החו"ד שכאשר הוא מצד כפיה על מצוה אינם כופין על פחות משו"פ אבל האיסור הוא מצד חצי שיעור וכמש"כ הגר"א, וחצי שיעור אסור מה"ת א"כ מחוייב לעשות מה שיכול להמנע מאיסור תורה. ובאופן שהשקיע אצל חבירו ולא היה כדין וניתווסף מעט מאוד, אם הסיבה שפחות משו"פ אין מוציאין הוא כי אין דין השבה, יש לדון האם הוא מופקע מהשבה לגמרי וגם על המלוה אין דין להחזיר אפילו לצי"ש מיהת, או שאינו פטור לגמרי, ובבר"י נפ"ח הערה כ"ב] כתב שנראה שיש עליו חוב. ועוד אי נימא שאין חיוב השבה כלל, כאשר הפקדון מתחדש על בסיס יומי יש לדון האם נחשב כל יום הלואה מחודשת, ואם כן האם הצטברות של פחות משו"פ מכח כמה הלואות כן מתחייב בהשבה, או שאינם מצטרפים, או שגם על בסיס יומי א"א להחשיב ממש כהלואה חדשה והכל אחד רק לפי חישוב יומי, ובבר"י שם נקט שנחלקו בזה הפוסקים.

ב. פושט רגל שהתברר שחלק מאנשים שבמשך הזמן לזה מהם ושלם להם היה ריבית גמורה.

1. האם בעלי חובותיו יכולים לתבוע את הריבית מאלו שקבלו ממנו.
2. החזיר להם מבלי לשאול את הלוח, האם יכול הלוח לחזור ולתבוע ממנו את הריבית בחזרה.
3. כשאינו מעונין שיגבו מהם, האם יועיל שיקדים ולומר לכל אלו שכבר קיבלו שמוחל להם על הריבית שקיבלו.
4. האם יש הבדל כמה זמן כבר עבר ממתי שקיבלו את הריבית. וכן אם ידע שאסור לתת. או שיכול לתבוע מהם חזרה.

[סימן קס"א ט"ז סק"ג, פ"ת סק"ה, קלו"ח סימן ט', נתיב"מ טס, משוכב נתיבות, פ"ת טס סק"ז, תפארת למשה]

לדעת הט"ז, ריבית קצוצה כל שהלוח לא תבע ממנו חזרה, אינו חייב לתת לו. ומכח זה הוציא עוד דין שלכן אין בעלי חובותיו יכולים לתבוע את הריבית מהמקבל, וממילא אם מי שקיבל את הריבית פרע להם מבלי לשאול את הלוח, מאחר ולא נתחייב עדיין להחזיר, נחשב שסתם פרע חובו של חבירו. ובסמ"ע חולק עליו. וכן בפ"ת הביא חולקים בזה. וגם הסוברים כדעת הט"ז נחלקו האחרונים בטעם הדבר, בנתיב"מ ביאר שכל שלא היתה תביעה אמרינן שמחל לו על הריבית, ולכן חולק על מש"כ הקצוה"ח שכאשר חייב לאחרים מחייבים אותו לתבוע מהם כדי לקיים מצות פריעת בע"ח, דמאחר ובסתמא אמרינן שמחל לא שייך לכופו, וכן אפילו לצי"ש אינו צריך. אמנם בשעה"מ הקשה שלא מהני מחילה בשיעבודא דר"ג, וכתב שמיירי שהחוב נוצר אחרי נתינת הריבית. ומ"מ כתב השעה"מ שכל שלא מחל להדיא יכול לתבוע את הריבית אפילו לאחר זמן וכל מה שאמרינן שמחל לו הוא רק בסתמא כשאינו טוען שלא מחל, או שאינו טוען שכל מה שלא תבע כי לא ידע שאסור ליתן או שבידו לתבוע ממנו וממילא הוי מחילה בטעות. אבל בקצוה"ח ביאר דברי הט"ז שאין כלל חיוב השבה כל עוד שלא תבע, יתירא מכך כתב בקצוה"ח שלדעת הט"ז אם הלוח לא תבע את הריבית אין מצוה כלל, וממילא אם המלוה החזיר מדעתו, נחשב שנתן לו מתנה, ומ"מ לצאת ידי שמים צריך להחזיר גם בלי תביעה דלא גרע מא"ר. ויל"ע לדעת הקצוה"ח באופן שאחרי שהחזיר את הריבית נודע לו שלא היה מחוייב להחזיר אלא לצי"ש, האם יכול לתבוע חזרה בטענה שלא נתן על דעת כן, או

שהרי"ז כתפס ואין מוציאים ממנו. ובתפל"מ כתב שכל מה שאינו חייב ללא תביעה הוא שמא ימחל לו, וכשחייב לאחרים אפשר שאין בידו למחול.

ג. מי שמחכה בתור בחנות וכדו' רואה שחסר לו סכום לתשלום לא רוצה להפסיד את התור מבקש ממי שנמצא שם שילוח לו עד שיגמור את התשלום ויביא לו מהרכב או מהבית ממול.

1. כשמביא לו מהרכב, האם מותר לו לתת לו גם כוס שתיה, או כל תוספת תמורת זה.
2. ילדים בחברת תהילים, אבות ובנים וכדו', הגיעו כמות יותר גדולה של ילדים ואין מספיק ממתקים, האם מותר לומר שמי שיחכה עד שיביאו עוד, או עד שבוע הבא יקבל ממתק יותר גדול.
3. מגיע לבנק להוציא כסף ויש תור ארוך מבקש ממי שממתין שם שיתן לו מזומן תמורת צ'יק מיידית בסכום קצת יותר גדול, האם מותר כשיש לו כסף בחשבון.

ו"ס"ב, קס"ב ס"ו

למרות שהגדרת ריבית הוא כל שהוא אגר נטר, מ"מ גם כשאין המתנה בהלוואה אסור להוסיף, וכן מבואר גם ברמ"א לקמן, ובילדים יש לדון האם אפשר להגדירו לתשלום וחוב או נתינת מתנה שאינו מתחייב ומותר להוסיף. וכן בציק למרות שיכול מיד לפדותו נחשב כהלוואה, ורק אם יפרש בצורת מכר יהיה מותר.

ד. מי שחויב בביהמ"ש לשלם ריביות.

1. האם מותר לו לשלם, או שצריך להמתין עד שיקחו ממנו בכח, ובנתיים יעלה הריבית.
2. אם התובע מאיים עליו שיתבעו אותו לביהמ"ש ויהיה לו הוצאות משפט וכדו', - וכן חברת חשמל שאם לא ישלם את הריבית ינתקו לו את החשמל, האם מותר לו לשלם את הריבית.
3. חתם על עיסקא ונתן צ'יק או סכום כסף כפקדון, נודע לו שהיא עיסקא פסולה, אם יבטל את העיסקא יפסיד את הפקדון, האם חייב לבטל את העיסקא למרות שיפסיד את הפקדון.
4. מלוה שטוען שהחוב היה יותר גדול, הלוה מכחיש המלוה רוצה לתבוע אותו לדין, האם מותר ללוה לתת את התוספת כדי להמנע מללכת לדיונים.
5. ביקש הלוואה מחבירו, הסכים לתת לו בתנאי שיסדר לו ענין מסויים, או יעשה לו טובה מסויימת, לפני הפרעון נודע ללוה שנחשב ריבית, האם זכותו לעכב חלק מההלוואה תמורת זה. וכן האם אחרי החזרת ההלוואה יכול לתבוע מהמלוה תשלום עבור עשיית הפעולה.

ו"ס"ד, ס"ה, ביאור הגר"א סק"י

מבואר בשו"ע שאם טען עליו שלא יקח ולקח אפילו בא"ר נחשב לגזל ומפקינן מיניה, כלומר שכל שלקח בע"כ אינו מוגדר לריבית. וכן כל מה שמתחייב בערכאות לשלם אינו נחשב לריבית אלא לגזל, וא"כ אפילו שכדי שלא לעבור על איסור דרבנן צריך להפסיד ממון, כאן אינו ריבית דרבנן דמה שנוטלים הוא גזל, ומאחר ולבסוף יגבו ממנו, ממילא יכול לשלם כבר עכשיו את מה שכבר חויב כדי שלא יחוייב יותר שאינו עושה אלא להציל ממונו מגזילה. - אבל באופן שחתם על עיסקא והפקיד סכום כבטחון במקרה ביטול, ואח"כ נודע לו שיש בעיסקא שאלה של ריבית, הריבית שאמורה להיות בגלל העיסקא אינו נחשב בע"כ, ומאחר ותשלום הביטול הוא על מה שלא ישלם את הריבית אם ישלם בפועל את הריבית אינו נחשב כלל שמשלם בע"כ כדי לא להפסיד את הפקדון אלא נחשב שמקיים את העיסקא האסורה, למרות שבעצם המטרה שלו הוא כדי להציל את המשכון, ולכן כשנתן צ'יק פקדון כל עוד שלא גבו אותו נחשב עדיין שלא נתן כלום וממילא צריך לדאוג שלא להכשל בניתנה של הריבית עצמה, ואפילו כסף פקדון א"א להחשיבו כאילו כבר נתן את הא"ר כמבואר בשע"ד בסימן קס"ט סק"ה שבנתן משכון אינו נחשב עדיין כגבוי,

וא"א לומר שנותן בע"כ כי זה רק בגלל האיסור. וכשמשלם את הריבית כדי שלא יתבעו אותו או שלא ינתקו לו את הגז יש לדון למה הוא דומה, האם להציל מנזק או כפורע חוב ריבית עצמה אלא שהמטרה כדי שלא ינזק באי עמידה בתשלום, או כמוציאין ממנו בע"כ. ובערך שי כתב שכאשר משלם כדי שלא יתחייב שבועה אינו נחשב לריבית. יתירה מכך כתב בנחלת אליהו [סימן נ"ח] משמיה דהחזו"א עוד שאפילו נותן יותר כדי לא לריב עמו בדין נחשב לשווי ממון מסויים.

ובמחבר כתב שוכן הלוהו על חצירו נחשב ר"ק שיוצאה בדינים, ולפי"ז ה"ה כאשר קבעו שיעשה לו עבודה מסויימת תורת ההלואה, אמנם מה היוצא וכמה תלוי לכאורה שדברים שיש להם מחיר על הפעולה עצמה ומשלמים עליו הרי"ז כדור בחצירי בעביד למיגר, וזה הריבית, אבל דברים שאין להם מחיר אלא ביקש ממנו שיעשה לו, אחרי שעשה כבר אין מה להוציא ממנו.

ה. מי שהתחייב ריבית על פיגורי קניית חפץ ולא הבחין שגבו ממנו.

1. האם יכול לתבוע את זה חזרה.
2. האם יש הבדל בין אם רק לא ידע שגבו, או שהתחמק מלשלם ובית משפט חייב אותו, או שאיימו עליו שיפנו לתביעה משפטית.
3. ידע שגובים אלא חשב שיש להם היתר עיסקא, או שלא ידע שכזו עיסקא אסורה, או שלא ידע שיש לו אפשרות להפטר מהתשלום, האם יכול לתבוע בחזרה את התוספת.
4. השקיע בעסק של חבירו או בבנק, אחרי תקופה שכבר נרשם לזכותו סכומי רוחים מסויימים נודע שההיתר עיסקא נעשה שלא כראוי, או שלא מועיל לכאלו עסקים, האם יכול לקבל את מה שכבר נרשם לזכותו.
5. וכן חנות שמכר בשתי אפשרויות תשלום, הלוקח שילם יותר בצקים דחויים ובתשלומים, הודיע לבעל החנות שמתנגד לתוספת, בעל החנות גבה את הצקים, האם יכול לתבוע ממנו חזרה את התוספת.
6. וכן אם לא ידעו מהאיסור, ולא מיחו, וגבו, בעל החנות מוכן להחזיר לו את התוספת האם יכול לכתחילה לקחת ממנו חזרה.
7. אין לו ענין דוקא לקבל את הכסף, אלא העיקר שלא להכשל ולהכשיל, האם יש לו איסור למחול ולוותר להם על התוספת.
- נודע שההיתר עיסקא אינו תקף, והמלוה מוכן לקיים את אותם תנאים בהיתר חדש שתקף, האם הלוה יכול לתבוע לבטל את כל העיסקא.
8. והאם יכול סתם לתבוע לבטל הלוואה או עיסקא שנודע לו שהצורה שנעשתה יש בה איסור ריבית דאורייתא, או דרבנן.

וס"ד, חו"ד סק"ה, דרכ"ת סקמ"ח, שו"ע הרב ס"ד, פ"ת סק"ג. מחנ"א סימן ט"ז, נתיב"מ ר"ח סק"א

בשו"ע מבואר שאם טען עליו שלא יקח את הא"ר ולקח יכול לגבות ממנו, ומשמע שאפילו אם מעכב מלקחת רק בגלל האיסור ריבית, אבל בכנה"ג הגהות ב"י סק"ג כתב שאם רק אומר למלוה שידע שיש בזה איסור ריבית אינו נחשב כמעכב עליו. - ואם הלוה לא ידע שלוקח ממנו הריבית ולכן לא מיחה, כתב בב"י לקמן קס"ו שיכול לגבות חזרה, ויש לעיין האם מועיל תביעה כזו גם אצל אנשים הידועים כאינם שומרים תרו"מ, אבל במחנ"א כתב שכל זה רק בריבית מאוחרת כלומר שלקחו תוספת בשעת פרעון ואין ללוה מזה כל תועלת שייך לומר שאילו ידע שיש בזה איסור לא היה מוחל, וממילא יכול להוציא, אבל במקח שנעשה באיסור וכדו', שהיה ללוה ריוח מהעיסקא, ודאי שנחשב שנתן מדעתו. ובנתיב"מ כתב שגם אם כשנתן לא ידע שזה ריבית אינו יוצא בדיינים כי הריבית מצד עצמו הוי נתינה אלא שהתורה אסרתה, וגם חייבה להשיבה, וכ"כ בשו"ע הרב שאם טעה ולקח אינו חייב להחזיר. והנפק"מ גם שאם נחשב שעדיין לא זכה בזה, השני אסור לו למחול, כי בשעת המחילה נחשב שנותן לו את הריבית. וגם אם נתן לו כבר ציק לא עדיף ממש"כ הש"ך סק"ה וכדמוכח בסעיף י"א ששטר לא מועיל להחשב כגבוי לענין זה, וכן

מש"כ בשע"ד [קס"ט סק"ה] שאפילו נתן משכון על התשלום אינו נחשב כגבוי. אבל בבר"י [פ"ח הערה צ"ו] הביא מחלוקת האם זקף במלוה כן נחשב לענין אבק ריבית כגבוי, וממילא יש לדון שאם אחרי הקניה כל התשלומים התעידים מוגדרים כבר כמלוה, לא יוכל לעכב בעדו לגבות אותם. עוד דן שם שה"ה אם כבר נרשם לזכותו לפחות בבנקים ועסקים רשמיים שיש תוקף חוקי לרישום יחשב כאילו כבר קיבלו או לפחות כאילו קיבל זכות לגבות ממון זה, ועדיף מזקף עליו במלוה. - ומאחר וא"ר חייב רק לצי"ש בסתם אדם רגיל שמחזיר כי סבור שחייב להחזיר כתב בפ"ת שאפילו בסתמא אסור ליקח ממנו.

ובחור"ד הביא מהמל"מ לרון האם המלוה יכול לתבוע את החוב באמצע הזמן כי נתן לו הלואה רק על דעת להרויח, ודעת המשל"מ והחור"ד שיכול לתבוע להחזיר את ההלואה, ובמחנ"א מבואר שגם בריבית דרבנן שע"י מכר אם המוכר תובע מעותיו מיד, כי הסכים לקבל לאחר זמן רק בגלל התוספת, חייב הלוקח ליתן לו. ומקח הנעשה האיסור שקיים זה רק בבא בסוף הזמן ותובע לבטל המקח בגלל שאינו מקבל את התוספת. אבל בדרכ"ת הביא את הבית יצחק ועוד שחולקים שהמלוה אינו יכול לחייב את הלואה להחזיר את ההלואה. ודעת הישועות יעקב לחלק שרק בריבית דאורייתא שהיאסור הוא גם על הלואה, נמצא שגם הוא אינו יכול לקיים תנאו, יכול המלוה לתבוע לבטל ההלואה, אבל בריבית דרבנן שהיאסור רק על המלוה יכול הלואה לטעון הא אלא קאימנא ואינו יכול לתבוע מעותיו מיד. ומהמרבח חיים שאם המלוה תובע לקיים את ההלואה אב על צד היתר ואם לא שיחזיר לו מעותיו, ודאי יכול לתבוע כן. ולכאורה כאשר מתחלה נעשה בהיתר עיסקא אלא שהיה בו חיסרון שמחמתו אסור, ודאי שניהם יכולו לתבוע להמשיך עם היתר עיסקא כראוי, בין הלואה מאחר והיה ע"ד כן אלא שלא היה כראוי, ובין המלוה. — ואם מ"מ רוצה המלוה לצאת ידי שמים והלואה מוחל מבואר בביאור הגר"א ק"ס סק"ז שבמחילה נחשב שיצא ידי שמים. [ועיין במנח"י ח"ב ע"ט שהביא עוד חבל אחרונים שכתבו כן דהמחילה כאן הוי מצד כאליתו התקבלתי וממילא מתקיים גם הוחי עמך].

ו. יהודי בע"ת שאביו נפטר השאיר כספים בהשקעות שונים, שפעם בכמה חודשיים מעבירים את הרווחים לחשבון של המשקיע.

1. האם צריך להחזיר את הכספים של הרווחים שכבר עברו לחשבון של אביו.
2. האם מותר לו לקבל את הרווחים שכבר נרשמו כזכות אלא עדיין לא העבירו לחשבון של אביו.
3. אם העבירו לחשבון אחרי מיתת אביו, האם צריך להחזיר אותם.
4. האם צריך לשבור את כל התוכניות, ולבטל את כל העסקים, או שמותר לו להמשיך לקבל רווחים מאותם עסקים, כל עוד לא הוציא צו ירושה והם עדיין רשומים ע"ש אביו.

וס"ו, ש"טמ"ק ז"ק קי"ז ע"א, מקור מים חיים, אלמרי בינה סימן ז', נתיב"מ ר"ח סק"א, רע"א קמ"א פ'

כל שלא עשה תשובה ודאי שאין הבנים צריכים להחזיר מה שכבר קיבל, ובשיטמ"ק כתב בשם הרמ"ה שגם מה שגבה אחר מות אביו אינו צריך להחזיר, ובמקור מים חיים כתב שמ"מ מה שעלה לאחר המיתה פשיטא שנחשב שקיבלו ריבית קצוצה, ומסתפק שם על מה שעלה לפני המיתה וקיבלו לאחר מיתה, ובאמרי בינה כתב שלפי"ז אם הלא תשימון מתקיים רק כאשר בפועל נתן את הריבית יאסר על הבנים לקחת כדי שלא יתקיים הלא תשימון. וברע"א דן שאפשר שבר"ק אפילו שמהיתומים אין מוציאים מ"מ אם לא נתן את הקרן ורק את הריבית פטור מליתן ליתומים מהקרן כנגד הריבית, ואפילו שבא"ר נאמר שסלוקי בלא זווי אפוקי הוא זה רק בא"ר שמיד שקיבל אינו מחוייב להחזיר וממילא נחשב שנהיה ממנו ואין מוציאים אבל בר"ק מאחר וכשקיבל חייב להחזיר אינו נחשבה שנהיה ממנו וכל שלא קיבל גם את הקרן מוציאים מיד היתומים, ועיין באבנ"ז קנ"ב שדן בדבריו.